

Χάρης

ΚΕΙΜΕΝΑ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ, ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΤΕΥΧΟΣ
ISSUE 35

ΕΤΟΣ
YEAR 2022

ISSN: 1109-5008
e-ISSN: 2944-9847

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής
Ανάπτυξης

Επιστημονικό Περιοδικό

αειχώρος

Διεύθυνση:

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Περιοδικό ΑΕΙΧΩΡΟΣ

Πεδίον Άρεως, 383 34, ΒΟΛΟΣ

<http://www.aeihoros.gr>

e-mail: aeihoros@uth.gr

ISSN: 1109-5008

e-ISSN: 2944-9874

Επιμέλεια έκδοσης: Εύη Κολοβού

Layout: Παναγιώτης Μανέτος

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Γιώργος Παρασκευάς-Παναγιώτης Μανέτος

Πρέζα Ελισάβετ, Ασπρογέρακας Ευάγγελος	5
Η ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη στο πλαίσιο της πολιτικής συνοχής 2014-2020: η περίπτωση της Ελλάδας	
Γουργιώτης Ανέστης, Σαραντάκου Ευθυμία, Στεφανή Φωτεινή, Χαϊνταρλής Μάριος	42
Χωρικός σχεδιασμός και τουριστική επιχειρηματικότητα: η περίπτωση των Περιφερειακών Χωροταξικών Πλαισίων	
Ασπρογέρακας Ευάγγελος	73
Ιεραρχία και αρχή της δεσμευτικότητας στο ελληνικό σύστημα χωρικού σχεδιασμού	
Ντάφλου Αικατερίνη	95
Κοινωνική πολιτική και κοινωνική καινοτομία: ο χώρος ως βάση για την κοινωνική καινοτομία	
Λινάκη Ελένη, Σερράος Κωνσταντίνος	122
Πρόταση δημιουργίας ενός πολυκριτηριακού συστήματος καταγραφής και αξιολόγησης των υλικών και άυλων πολιτιστικών πόρων ενός τόπου: η περίπτωση της Άνω Σύρου	

Η ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη στο πλαίσιο της πολιτικής συνοχής 2014-2020: η περίπτωση της Ελλάδας

Πρέζα Ελισάβετ

Διδάκτορας ΤΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Ασπρογέρακας Ευάγγελος

Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Περίληψη

Η ανάγκη για καλύτερη κατανόηση και ενσωμάτωση των χωρικών πτυχών στον σχεδιασμό των ευρωπαϊκών πολιτικών αναδεικνύεται διαχρονικά. Ιδιαίτερα μετά την αναγνώριση, στη Συνθήκη της ΕΕ, της εδαφικής συνοχής ως του τρίτου στόχου της Πολιτικής Συνοχής, η ανάγκη αυτή εντείνεται. Ένα από τα αποτελέσματα της μεταρρύθμισης της Πολιτικής Συνοχής κατά την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020 υπήρξε η πρόβλεψη και ενθάρρυνση της χρήσης της ολοκληρωμένης και τοποκεντρικής προσέγγισης, και παράλληλα η προώθηση της εδαφικής διακυβέρνησης, με στόχο τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας των πολιτικών.

Η παρούσα εργασία διερευνά τον βαθμό ενσωμάτωσης της χωρικής διάστασης στην Πολιτική Συνοχής στην Ελλάδα κατά την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020 και επιδιώκει την αξιολόγηση του τρόπου και του βαθμού υιοθέτησης της τοποκεντρικής προσέγγισης στο πλαίσιο της πολιτικής Ολοκληρωμένης Χωρικής Ανάπτυξης. Η εργασία βασίζεται μεθοδολογικά σε ποιοτική προσέγγιση, με βασικό στοιχείο τη συγκριτική ανάλυση των βασικών κειμένων πολιτικής για τη διαμόρφωση και την εφαρμογή της Πολιτικής Συνοχής της ΕΕ για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020 στην Ελλάδα, αξιοποιώντας μεθόδους ποιοτικής ανάλυσης περιγεγραμμένες στη σχετική βιβλιογραφία. Στα συμπεράσματα αξιολογούνται η εδαφική διάσταση της Πολιτικής Συνοχής και ο βαθμός προσαρμογής του αναπτυξιακού σχεδιασμού της Ελλάδας στην αλλαγή της σχεδιαστικής αντίληψης, και προκύπτουν σχετικές κατευθύνσεις βελτίωσης της προσέγγισης για την Προγραμματική Περίοδο 2021-2027.

Λέξεις κλειδιά

Χωρική ανάπτυξη, Τοποκεντρική προσέγγιση, Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις (ΟΧΕ), Πολιτική Συνοχής, Σχεδιασμός

Integrated territorial development in the context of Cohesion Policy 2014-2020: the case of Greece

Abstract

The need for a better understanding and integration of territorial aspects in European policy design has emerged over time. This need is growing, especially after the recognition, in the EU Treaty, of territorial cohesion as the third objective of Cohesion Policy. One of the results of the Cohesion Policy reform during the 2014-2020 Programming Period was to anticipate and encourage the use of an integrated and place-based approach, while promoting territorial governance, with the aim of improving the effectiveness and efficiency of policies.

This paper investigates the degree of integration of the territorial dimension in Cohesion Policy in Greece during the Programming Period 2014-2020 and seeks to evaluate the way and the degree of adoption of the place-based approach in the context of the Integrated Territorial Development policy. The paper is methodologically based on a qualitative approach, with the key element of the comparative analysis of the basic policy documents for the formulation and implementation of the EU Cohesion Policy for the Programming Period 2014-2020 in Greece, utilizing methods of qualitative analysis described in the relevant literature. In the conclusions, the territorial dimension of the Cohesion Policy and the degree of adaptation of the development planning of Greece to the change of the design perception are evaluated and relevant directions for the improvement of the approach for the Programming Period 2021-2027 emerge.

Keywords

Spatial development, Place-based approach, Integrated Territorial Development, Cohesion Policy, Planning.

1. Εισαγωγή

1.1 Πλαίσιο και στόχοι της έρευνας

Η Πολιτική Συνοχής χαρακτηρίζεται έντονα από χωρική διάσταση, ήδη από την καθιέρωσή της (Καμχής, 2008), τόσο με την αναγνώριση συγκεκριμένων τύπων γεωγραφικών περιοχών, όσο και με τον τρόπο κατανομής των διαθέσιμων πόρων των Διαρθρωτικών Ταμείων (Hübner, 2011: 6· Dao κ.ά., 2017: 647· Medeiros, 2016). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναδείξει σε μεγάλο βαθμό την ανάγκη για καλύτερη κατανόηση και ενσωμάτωση στους σχεδιασμούς της όσον αφορά τις χωρικές πτυχές των ευρωπαϊκών πολιτικών (Medeiros, 2017) ήδη με την έκδοση της Ευρωπαϊκής Χάρτας Περιφερειακού Χωροταξικού Σχεδιασμού (Council of Europe, 1983), την έγκριση του «πακέτου Delors», την έκθεση «Ευρώπη 2000: Προοπτικές για την ανάπτυξη της επικράτειας της Κοινότητας» (CEC 1991) αλλά και την έγκριση του Σχεδίου Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (ΣΑΚΧ) (CEC, 1999), με το οποίο η χωρική διάσταση αναδείχθηκε σε σημαντικό παράγοντα συντονισμού των τομεακών πολιτικών της ΕΕ (Ασπρογέρακας & Ζαχαρή, 2012). Οι χωρικές εκφάνσεις της Πολιτικής Συνοχής αποτελούν ουσιαστικές συνιστώσες αναπτυξιακού σχεδιασμού στη βάση ολοκληρωμένων στρατηγικών σε διαπεριφερειακό επίπεδο (Ζαχαρή & Ασπρογέρακας, 2012) με στόχο την ανάδειξη και αντιμετώπιση κοινών προκλήσεων σε συγκεκριμένες χωρικές ενότητες (π.χ. μακροπεριφερειακές στρατηγικές), διαμορφώνοντας χωρικά εργαστήρια (Medeiros, 2017).

Η αναγνώριση στη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) της εδαφικής συνοχής ως του τρίτου στόχου της Πολιτικής Συνοχής, συνάμα με τους στόχους της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010α: 17), ενίσχυσε περαιτέρω τη χωρική της διάσταση. Ένα από τα αποτελέσματα της μεταρρύθμισης αυτής κατά την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020 υπήρξε η πρόβλεψη και η ενθάρρυνση της χρήσης της ολοκληρωμένης και τοποκεντρικής προσέγγισης, με παράλληλη προώθηση της χωρικής διακυβέρνησης, με στόχο τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας της δημόσιας παρέμβασης, καθώς οι προσεγγίσεις αυτές ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες ανάγκες των περιοχών εφαρμογής των πολιτικών και συμβάλλουν στην ελκυστικότητά τους (Asprogerakas & Zachari, 2019).

Στο πλαίσιο αυτό, προβλέφθηκαν και νέοι μηχανισμοί / μέσα ενίσχυσης της χωρικής προσέγγισης (Community-Led Local Development και Integrated Territorial Investments), αλλά και η υποχρέωση να διατεθεί το 5% της χρηματοδότησης του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) στη βιώσιμη αστική ανάπτυξη (Sustainable Urban Development) (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2013α). Η προσέγγιση αυτή βασίστηκε τόσο στους στόχους της συνθήκης για την εδαφική —αλλά και οικονομική και κοινωνική— συνοχή, όσο και στις συστάσεις της Έκθεσης Barca (2009), οι οποίες παρείχαν την αναλυτική ενοποίηση της τοπικής προσέγγισης πολιτικής και

ενθάρρυναν ειδικά πακέτα παρεμβάσεων, που σχεδιάστηκαν σύμφωνα με τις απόψεις των ενδιαφερομένων αλλά και ανταποκρίνονταν στους γενικούς στόχους της ΕΕ. Μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι εν λόγω στόχοι παρέχουν και πρακτική απόδειξη της χωρικής διάστασης της πολιτικής συνοχής, καθώς επιτρέπουν στους ενδιαφερόμενους φορείς να συνδυάζουν χρηματοδοτικούς πόρους από διάφορα Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΕΠ) μέσω κατάρτισης στρατηγικών, οι οποίες λαμβάνουν σε κάθε περίπτωση υπόψη τους τις τοπικές οικονομικο-κοινωνικές και χωρικές προκλήσεις και προτείνουν τις αντίστοιχες λύσεις (για εφαρμογή στην Ελλάδα βλ. Asprogerakas, 2020).

Η παρούσα εργασία διερευνά τον βαθμό ενσωμάτωσης της χωρικής διάστασης στην Πολιτική Συνοχής της ΕΕ στην Ελλάδα κατά την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020 μέσω της συγκριτικής ανάλυσης και αξιολόγησης των δεδομένων τόσο του ΕΣΠΑ, όσο και των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων που αναφέρονται στην Ολοκληρωμένη Χωρική Ανάπτυξη (ΟΧΑ). Ειδικότερα, η εργασία επιδιώκει την κριτική εξέταση της εφαρμογής για την υιοθέτηση της τοποκεντρικής προσέγγισης της Πολιτικής Συνοχής στον τρόπο σχεδιασμού και εφαρμογής των νέων εδαφικών μέσων που τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (ΠΕΠ) επιλέγουν να αξιοποιήσουν στο πλαίσιο της πολιτικής ΟΧΑ. Στόχος είναι να αξιολογηθεί (α) η διάσταση του χώρου στον αναπτυξιακό σχεδιασμό που ακολούθησαν η Ελλάδα και οι περιφέρειές της και (β) κατά πόσο εφαρμόζεται η τοποκεντρική προσέγγιση, χαρακτηριστικό στοιχείο της Πολιτικής Συνοχής της Προγραμματικής Περιόδου 2014-2020.

Δεδομένου ότι η συγκριτική ανάλυση των ΕΠ αφορά σε επίπεδο προγραμματικού σχεδιασμού, αξιολογείται αν προκύπτουν στοιχεία για την προστιθέμενη αξία της προσέγγισης της ΟΧΑ και των μέσων που εφαρμόζονται στο πλαίσιο αυτής στη διαδικασία χωρικής ανάπτυξης των περιφερειών της χώρας. Τα ευρήματα της εργασίας αναμένεται να αποτελέσουν σημαντικές εισροές στον σχεδιασμό της Πολιτικής Συνοχής της ΕΕ κατά την Προγραμματική Περίοδο 2021-2027.

1.2 Μεθοδολογία προσέγγισης

Η έρευνα βασίζεται μεθοδολογικά σε μια ποιοτική προσέγγιση με βασικό στοιχείο τη συγκριτική ανάλυση των κύριων κειμένων πολιτικής που διέπουν την εφαρμογή της Πολιτικής Συνοχής της ΕΕ για την περίοδο 2014-2020 στην Ελλάδα. Πρόκειται για το εγκεκριμένο Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) της περιόδου 2014-2020 καθώς και για τα εγκεκριμένα ΕΠ, τομεακά και περιφερειακά. Τα συγκεκριμένα προγραμματικά κείμενα φέρουν άμεση συνάφεια με το κεντρικό ερευνητικό ζήτημα της εργασίας. Η συγκεκριμένη επιλογή εξασφαλίζει αυθεντικότητα και αξιοπιστία σε σχέση με την έκφραση της σχετικής πολιτικής, καθώς πρόκειται για επίσημα εγκεκριμένα κείμενα πολιτικής. Τα εν λόγω κείμενα εντάσσονται άμεσα στο εννοιολογικό πλαίσιο της έρευνας

και, εξ ορισμού και λόγω προδιαγραφών, περιλαμβάνουν στοιχεία που αναδεικνύουν πτυχές του ζητήματος προς διερεύνηση.

Τα κείμενα των ΠΕΠ εγκρίθηκαν το 2014, ενώ έκτοτε όλες οι Περιφέρειες έχουν προβεί σε αναθεωρήσεις των προγραμμάτων τους για διάφορους λόγους, κυρίως όμως για τη μεταφορά πόρων μεταξύ των Αξόνων Προτεραιότητας των Προγραμμάτων, σε συνέχεια αξιολόγησης στοιχείων πραγματικής υλοποίησης των ΕΠ. Σημαντικό λόγο αποτέλεσε και η αναγκαιότητα μετακίνησης/μεταφοράς πόρων του ΕΤΠΑ στο ΕΠ «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία» (ΕΠΑνΕΚ) για την κάλυψη των αυξημένων αναγκών χρηματοδότησης δράσεων προς αντιμετώπιση των ιδιαίτερα αρνητικών επιπτώσεων στο κοινωνικό και οικονομικο-επιχειρηματικό ιστό της χώρας μετά το 2020 από την πανδημία του COVID-19, όπως άλλωστε συνέβη και σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η κεντρική μεθοδολογική προσέγγιση για τη διεξαγωγή της έρευνας βασίζεται σε σειρά μεθόδων ποιοτικής ανάλυσης όπως η ανάλυση εγγράφων (document analysis), η θεματική ανάλυση (thematic analysis) και η περιγραφική ανάλυση περιεχομένου (content analysis) (ενδεικτικά, Castleberry & Nolen, 2018· Bengtsson, 2016· Vikal, 2017· Corbin & Strauss, 2008· Bowen, 2009· Schreier κ.ά., 2019: 170· Gaur & Kumar, 2017· Duriau, κ.ά., 2007· Krippendorff, 2018· Esser, & Vliegenthart, 2018). Οι προσεγγίσεις αυτές αξιοποιήθηκαν τόσο για την αξιολόγηση των εγγράφων και την οικοδόμηση του θεωρητικού πλαισίου, όσο και ως πλαίσιο τριγωνισμού των αποτελεσμάτων μέσω του συνδυασμού των μεθοδολογιών στη μελέτη του ίδιου φαινομένου (Τσιώλης, 2015). Ανεξάρτητα από την επιλεγμένη μέθοδο, η συγκεκριμένη διαδικασία ανάλυσης μειώνει τον όγκο του συλλεγόμενου κειμένου, προσδιορίζει και ομαδοποιεί τους τύπους και διευκολύνει την κατανόησή του (Bengtsson, 2016). Τέλος, επιλέγεται η συγκριτική ανάλυση, η οποία, σύμφωνα με τους Esser, & Vliegenthart (2018), επιτρέπει τη διαμόρφωση συμπερασμάτων συνολικά, καθώς προσδιορίζει διαφορές και ομοιότητες μεταξύ αντικειμένων ανάλυσης και σχέσεων στο πλαίσιο των συνθηκών τους. Η ομοιότητα της δομής των ΠΕΠ και ειδικότερα της ενότητας 4, που αναφέρεται στην ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη, εξασφαλίζει τη συγκρισιμότητα των κειμένων αυτών και την εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων. Η συγκριτική ανάλυση και αξιολόγηση γίνεται στη βάση συγκεκριμένων παραμέτρων.

2. Θεωρητικό πλαίσιο: Η τοποκεντρική προσέγγιση στην Πολιτική Συνοχής της ΕΕ

2.1 Η τοποκεντρική (place-based) προσέγγιση στην αναπτυξιακή διαδικασία

Οι δύο τελευταίες δεκαετίες χαρακτηρίζονται από την ευρεία συζήτηση σχετικά με τη μετατόπιση του υποδείγματος περιφερειακής πολιτικής, που αναφέρεται τόσο στα θεωρητικά θεμέλια, όσο και στην πρακτική της εφαρμογή. Η μετατόπιση αυτή περιλαμβάνει νέους στόχους, νέο γεωγραφικό πεδίο, νέα προσέγγιση διακυβέρνησης και νέα μέσα πολιτικής για την περιφερειακή ανάπτυξη (Bachtler & Yuill, 2001). Στην ίδια κατεύθυνση, όπως αναφέρουν οι Barca κ.ά. (2012), οι εμπειρικές παρατηρήσεις της αλλαγής στη γεωγραφία της ανάπτυξης και η πρόοδος στην προσπάθεια κατανόησης αυτής της διαδικασίας και διαμόρφωσης ικανού θεωρητικού πλαισίου, συνοδεύτηκε από αντίστοιχο μετασχηματισμό του σχεδιασμού και της εφαρμογής πολιτικής (βλ. και Asprogerakas & Zachari, 2019).

Οι επιπτώσεις των σύγχρονων τάσεων της παγκοσμιοποίησης στη διαμόρφωση της οικονομικής γεωγραφίας των τόπων και στην ενίσχυση της σημασίας των τοπικών ιδιαιτεροτήτων και των υλικών και μη υλικών περιουσιακών στοιχείων, επί των οποίων βασίζεται η ανταγωνιστικότητα των περιφερειών (Capello & Nijkamp, 2009· Rodríguez-Pose & Crescenzi, 2008), ανέδειξε, επίσης, και τον παραμελημένο, συχνά, ρόλο του χώρου (Barca κ.ά., 2012), καθιστώντας τους τόπους (και την αλληλεπίδρασή τους) πιο σημαντικούς για την οικονομική ανάπτυξη και την ευημερία (Rodríguez-Pose, 2011).

Το προηγούμενο πρότυπο περιφερειακής πολιτικής επικεντρώθηκε στη λήψη αποφάσεων με βάση μια εκ των άνω (top-down) διαδικασία, αγνοώντας τις μεικτές, ολοκληρωμένες ή/και από κάτω προς τα πάνω προσεγγίσεις (Barca κ.ά. 2012: 26· Wolfe, 2011). Η έμφαση αυτή στην εκ των άνω προσέγγιση, ο σχεδιασμός τομεακών αναπτυξιακών προγραμμάτων χωρίς συντονισμό μεταξύ των τομέων πολιτικής καθώς και η αντιμετώπιση παρόμοιων ζητημάτων με διαφορετικό χωρικό εντοπισμό, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ιδιαιτερότητα του ευρύτερου περιφερειακού και τοπικού χωρικού πλαισίου (Barca κ.ά., 2012), οδήγησαν σε μια μη ισορροπημένη πολιτική, με αποτέλεσμα να αμφισβητείται η ικανότητά της να διασφαλίσει την αειφόρο ανάπτυξη (Pike κ.ά., 2007). Παράλληλα, αμφισβητείται η αποτελεσματικότητα του ενιαίου μοντέλου περιφερειακής ανάπτυξης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010α: XI· Ahner, 2010: 3· Barca, 2009: 5-6· Barca κ.ά, 2012· Camagni, 2011: 78· OECD, 2009α· 2011: 25, 41· Rodrigues, 2011: 150) που βασίζεται στην προσέγγιση «ένα μέγεθος ταιριάζει σε όλα» (one-size-fits-all) (Barca κ.ά., 2012· McCann & Ortega-Argiles, 2013· OECD, 2009b· Petrakos, 2012).

Στον αντίποδα της «χωρο-ουδέτερης» ή «χωρικά τυφλής» προσέγγισης των πολιτικών που «σχεδιάζονται χωρίς να λαμβάνεται ρητά υπόψη ο χώρος» (World Bank, 2009: 24) αντιτάσσεται η προσέγγιση που βασίζεται στην ιδιαιτερότητα του τόπου (place-

based approach), σύμφωνα με την οποία τα χαρακτηριστικά του χώρου έχουν σημασία και διαμορφώνουν το αναπτυξιακό δυναμικό μιας περιοχής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010α· Barca, 2009· CAF, 2010· OECD, 2009α· 2009b). Το νέο πρότυπο της περιφερειακής πολιτικής είναι «με βάση τον τόπο, πολυεπίπεδο, καινοτόμο και προσανατολισμένο σε διαφορετικούς τύπους περιφερειών» (Bachtler, 2010· OECD, 2009b· 2011) και προϋποθέτει ότι, από την άποψη των κοινωνικών, πολιτιστικών και θεσμικών χαρακτηριστικών του, το γεωγραφικό πλαίσιο αφενός έχει σημασία και αφετέρου εστιάζεται στο ζήτημα της γνώσης της πολιτικής παρέμβασης (Barca κ.ά, 2012).

Η έκθεση An Agenda for a Reformed Cohesion Policy (Barca, 2009) έθεσε το περίγραμμα της κατά τόπους ή τοποκεντρικής προσέγγισης (place-based approach), που προσδιορίζεται ως «μια μακροπρόθεσμη αναπτυξιακή στρατηγική, στόχος της οποίας είναι η μείωση της επίμονης αναποτελεσματικότητας (υπο-αξιοποίηση του συνόλου των τοπικών δυνατοτήτων) και των ανισοτήτων (μερίδιο των ατόμων κάτω από ένα ορισμένο επίπεδο ευημερίας) σε συγκεκριμένους τόπους» (Barca, 2009: vii). Αρκετές προσεγγίσεις, που διατυπώθηκαν σε θεωρητικό επίπεδο στη συνέχεια, τεκμηριώνουν την αρχική ιδέα, όπως ενδεικτικά αυτή των Garcilazo κ.ά. (2011), οι οποίοι αναφέρουν ότι οι σύγχρονες πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης βασίζονται σε τρεις κρίσιμους πυλώνες: (α) στη διαδικασία εντοπισμού συγκεκριμένων αναπτυξιακών παραγόντων που συνεισφέρουν στο περιφερειακό ή τοπικό κεφάλαιο, (β) στη συμπληρωματικότητα των επιμέρους πολιτικών προκειμένου να επιτευχθεί μεγιστοποίηση της αποδοτικότητάς τους στην περιφερειακή και τοπική οικονομία και (γ) στις ρυθμίσεις της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης για τον συντονισμό των στόχων των διάφορων επιπέδων της. Η ιδέα της τοποκεντρικής προσέγγισης έχει γίνει η νέα συμβατική φιλοσοφία στην πρακτική της οικονομικής ανάπτυξης, του σχεδιασμού και της αναγέννησης (Collinge κ.ά. , 2010), καθώς, όπως παρατηρούν οι Zaucha κ.ά. (2014), η βιβλιογραφία παρέχει πειστικές αποδείξεις ότι η δέουσα προσοχή στο χωρικό πλαίσιο αυξάνει την αποτελεσματικότητα της αναπτυξιακής πολιτικής.

Την αποτελεσματικότητα της τοποκεντρικής προσέγγισης ως προς την επίτευξη της εδαφικής συνοχής και την εξασφάλιση ισορροπημένης χωρικής ανάπτυξης της ΕΕ τονίζει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε μελέτη της, στην οποία εντοπίζονται πέντε χαρακτηριστικά της επιτυχούς εφαρμογής της τοποκεντρικής προσέγγισης (European Commission, 2015a): (α) ο σημαντικός ρόλος της εκτίμησης της αξίας της τοπικής ταυτότητας, (β) η επέκταση πέρα από τα γεωγραφικά και τομεακά όρια, (γ) ένα ανοικτό σύστημα διακυβέρνησης, (δ) μια ισχυρή ηγετική ικανότητα και (ε) ο πειραματισμός και η μάθηση μέσα από την πράξη.

2.2 Η χωρική διάσταση της Πολιτικής Συνοχής της ΕΕ

Η χωρική διάσταση αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα των ευρωπαϊκών διαδικασιών λήψης αποφάσεων, με την έννοια ότι έχει ενσωματωθεί (α) στις κατευθυντήριες γραμμές της ΕΕ για καθεμία από τις επιμέρους τομειακές πολιτικές που επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα τον χώρο και την ανάπτυξή του, με ιδιαίτερη έμφαση στην Πολιτική Συνοχής, (β) σε επιμέρους Οδηγίες της με την υποχρέωση ενσωμάτωσής τους στο εθνικό δίκαιο των κρατών-μελών¹ και (γ) στις τακτικές και ενδιάμεσες Εκθέσεις για τη Συνοχή, με ιδιαίτερη έμφαση στις τρεις τελευταίες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2010· 2014· 2017: 96). Πιο συγκεκριμένα, καθεμία από τις εκθέσεις υπογραμμίζει τη σημασία της χωρικής διάστασης, τονίζοντας ότι οι επιπτώσεις των μέτρων πολιτικής σε διάφορους τομείς παρέμβασης διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των περιφερειών (Bradley & Zaucha, 2017: 54) και αναδεικνύουν την αναγκαιότητα προσαρμογής του γεωγραφικού επιπέδου ανάλυσης και εφαρμογής πολιτικών σε λειτουργικές χωρικές ενότητες διάφορων γεωγραφικών κλιμάκων (μακροπεριφέρειες, μητροπολιτικές και αγροτικές περιφέρειες, ομάδες αγροτικών περιοχών και πόλεων κ.λπ.), ανεξάρτητα από τις υφιστάμενες διοικητικές διαιρέσεις και τις διοικητικές χωρικές μονάδες (NUTS, Nomenclature of Territorial Units for Statistics) (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010α: 96). Ειδικότερα, η έβδομη Έκθεση Συνοχής επισημαίνει ότι το αστικό στοιχείο βρίσκεται στον πυρήνα της Πολιτικής Συνοχής, με το 5% τουλάχιστον των πόρων της να επενδύεται σε αστικές περιοχές.

Το ιδιαίτερο θεωρητικό ενδιαφέρον για τη χωρική διάσταση των πολιτικών, την έμφαση στο χωρικό πλαίσιο και την ανάδειξη του ρόλου της χωρικής ενότητας ως βασικής μονάδας στον σχεδιασμό, την υλοποίηση και την εφαρμογή της πολιτικής (Medeiros, 2017· Camagni, 2011) συνδέεται με την εξέλιξη της πολιτικής συνοχής της ΕΕ. Η εννοιοποίηση της χωρικής διάστασης ήταν μια διαδικασία που συνδέθηκε με τη σταδιακή αύξηση της σημασίας της Πολιτικής Συνοχής ως εργαλείο για τη μείωση των αναπτυξιακών διαφορών που υφίστανται μεταξύ των διάφορων περιφερειών (Bradley & Zaucha, 2017) μέσω των διαρθρωτικών ταμείων (Dao κ.ά., 2017: 647· Hübner, 2011) σε διάφορα χωρικά επίπεδα (εθνικό, περιφερειακό, τοπικό αστικό, διακρατικό) με την υποστήριξη, αντίστοιχα, εθνικών, τομειακών, περιφερειακών προγραμμάτων και σχημάτων συνεργασίας, ενδεικτικό στοιχείο του χωρικού της χαρακτήρα (Medeiros, 2016· 2017· Luukkonen & Moilanen, 2012).

Η χωρική διάσταση της Πολιτικής Συνοχής ενισχύθηκε ιδιαίτερα μετά τη συμπερίληψη του στόχου της εδαφικής συνοχής (Szlachta & Zaucha, 2010) και της έμφασης στην ενίσχυση της ανάπτυξης των χωρικών ενότητων με την ενθάρρυνση της εξέτασης και αξιοποίησης των εγγενών χαρακτηριστικών και των δυνάμεών τους (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2007: 11). Σύμφωνα με την Επίτροπο Hübner (2007: 2), «η προσθήκη της εδαφικής συνοχής στους στόχους της Συνθήκης αναγνωρίζει με σαφήνεια ότι “η γεωγραφία μετράει”.

¹ Π.χ. Οδηγία 2014/89/ΕΕ που εξέδωσαν το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο «Περί θεσπίσεως πλαισίου για το θαλάσσιο χωροταξικό σχεδιασμό», με την οποία οφείλει να εναρμονισθεί το εθνικό δίκαιο κάθε κράτους-μέλους.

Με άλλα λόγια, πρέπει να δοθεί σε όλες τις πολιτικές της ΕΕ μεγαλύτερη φροντίδα για την αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη του εδάφους της, με στόχο την καλύτερη αξιοποίηση της διαφορετικότητας και του δυναμικού της». Πρόκειται για γεγονός που παραπέμπει σε μεγαλύτερη εμπλοκή της ΕΕ στο πεδίο του χωρικού σχεδιασμού (βλ. πρβλ. στο Asprogerakas & Zachari, 2020).

3. Η Ολοκληρωμένη Χωρική Ανάπτυξη στο πλαίσιο της Πολιτικής Συνοχής: τα νέα «εργαλεία» και η εφαρμογή τους κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020

Παράλληλα με την έγκριση της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010b) εγκρίθηκε και η «Εδαφική ατζέντα της ΕΕ 2020: προς μια περιεκτική, έξυπνη και βιώσιμη Ευρώπη των διάφορων περιφερειών» (ΤΑ2020· 2011), έγγραφο διακυβερνητικής συνεργασίας, ως αποτέλεσμα της διαδικασίας επικαιροποίησης της «Εδαφικής Ατζέντας 2007» και λαμβάνοντας υπόψη τη νέα γραμμή σκέψεων που ξεκίνησε ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) (OECD, 2009a· 2009b) και η έκθεση Barca (2009), δηλαδή της τοποκεντρικής προσέγγισης, ως της κατευθυντήριας ιδέας των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ) της Προγραμματικής Περιόδου 2014-2020 (Doucet κ.ά, 2014). Η νέα Εδαφική Ατζέντα, η οποία παρέχει ένα πολιτικό και εδαφικό πλαίσιο για την εφαρμογή της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020», ενώ λειτουργεί και ως σημείο αναφοράς των πολιτικών και δη της Πολιτικής Συνοχής της ΕΕ κατά την περίοδο προγραμματισμού 2014-2020 (Walsh, 2012), βασίστηκε στην αρχή ότι «ο χώρος έχει σημασία». Βάσει αυτής της αρχής, η χωρική διάσταση θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη κατά τη διαμόρφωση της πολιτικής προκειμένου να μεγιστοποιηθούν οι συνέργειες και να μπορούν οι περιφέρειες να εκμεταλλευτούν το χωρικό τους κεφάλαιο, να αξιοποιήσουν τις αναπτυξιακές δυνατότητές τους και να αποφύγουν τις αντιφατικές επιπτώσεις της πολιτικής (Sarmiento-Mirwaldt, 2015).

Στο πλαίσιο αυτό, σε βασικό στοιχείο της εδαφικής διάστασης της Πολιτικής Συνοχής και σε χαρακτηριστικό στοιχείο του σχεδιασμού της για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020 αναδεικνύεται η τοποκεντρική προσέγγιση (place-based approach), όραμα της οποίας αποτελεί η αξιοποίηση του ανεκμετάλλετου αναπτυξιακού δυναμικού των περιοχών της ΕΕ, αφήγημα με σαφή χωρική διάσταση, η ενίσχυση των διαδικασιών πολυεπίπεδης διακυβέρνησης και η διερεύνηση των δικτύων συνεργασίας σε επίπεδο ΕΕ (Barca, 2009), με τη χρήση πολλαπλών πηγών χρηματοδότησης (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2013α).

Ενισχύεται η αστική διάσταση της Πολιτικής Συνοχής, δίνεται έμφαση σε λειτουργικές γεωγραφικές περιοχές και υποπεριοχές που αντιμετωπίζουν ειδικά γεωγραφικά ή δημογραφικά προβλήματα, ενώ αντιμετωπίζονται ζητήματα όπως ο αναπροσανατολισμός της τοπικής ανάπτυξης και η υποστήριξη των περιοχών με ειδικά

χαρακτηριστικά και ανάγκες (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2013β: 296· Πρέζα, 2012). Προβλέπεται η αξιοποίηση νέων αναπτυξιακών εργαλείων όπως οι Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις (Integrated Territorial Investments – ITI) και η Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (Community Led Local Development – CLLDs), μέσω στρατηγικών χωρικής ανάπτυξης που λαμβάνουν υπόψη τα ιδιαίτερα τοπικά χωρικά χαρακτηριστικά και τις προτεραιότητες που τίθενται σε ένα ολιστικό πλαίσιο σχεδιασμού και ως πρακτική απόδειξη της εδαφικής διάστασης της πολιτικής συνοχής (Ζαχαρή & Ασπρογέρακας, 2013).

4. Η στρατηγική ολοκληρωμένης χωρικής ανάπτυξης στην Ελλάδα στο πλαίσιο του Εταιρικού Συμφώνου για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (ΕΣΠΑ) 2014-2020

4.1 Εισαγωγή

Στο ΕΣΠΑ για τον προγραμματισμό των Ταμείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε εθνικό επίπεδο για την Περίοδο 2014-2020 τονίζεται με έμφαση ότι η δημιουργία του αναγκαίου νέου αναπτυξιακού υποδείγματος για την ανάταξη του παραγωγικού και κοινωνικού ιστού της χώρας με αξιοποίηση των πόρων των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ) πρέπει να εδράζεται στην αναγνώριση και στην αντιμετώπιση των χωρικά διαφοροποιημένων προκλήσεων και δεν μπορεί να υπάγεται σε ενιαία (one size-fits all) προσέγγιση (ΥΠΑΑΝ, 2014b: 36). Η ΟΧΑ καλείται, όπως επισημαίνεται στο κείμενο, να συμπληρώσει και να μεγιστοποιήσει τα οφέλη από την άσκηση των τομεακών πολιτικών και των προγραμμάτων περιφερειακής ανάπτυξης (ό.π.: 162) ώστε, συγκροτημένα αυτή τη φορά, να επιλεγούν εκείνες οι στρατηγικές που είναι κατάλληλες ανά χωρική ενότητα - ανάλογα με τις ιδιαίτερες προκλήσεις που η καθεμιά αντιμετωπίζει - και οι οποίες θα εξασφαλίζουν τη μεγαλύτερη δυνατή αποδοτικότητα των πόρων.

Στο πλαίσιο αυτό, η ανάλυση των περιφερειακών ανισοτήτων οδηγεί στη διαπίστωση του σύγχρονου «περιφερειακού προβλήματος» και του «ελληνικού αστικού παράδοξου» που προκύπτει κυρίως από τη διατηρούμενη μονοκεντρικότητα στην Αττική –και σε περιορισμένη κλίμακα στη Θεσσαλονίκη–, και κατ’ επέκταση στην ανάγκη υιοθέτησης της προσέγγισης της ΟΧΑ στην Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, αξιοποιώντας και τα σχετικά προτεινόμενα εργαλεία (ΟΧΕ, ΤΑΠΤΟΚ) (ΥΠΑΑΝ 2012: 14-15).

Μεταξύ των βασικών προτεραιοτήτων/παραμέτρων του αναπτυξιακού σχεδιασμού της χώρας για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, που είχαν τεθεί ήδη από την πρώτη εγκύκλιο σχεδιασμού, τονίζεται η προώθηση της χωρικής συνοχής, με στόχο την ισόρροπη ανάπτυξη για το σύνολο των περιφερειών, ιδιαίτερη μέριμνα για τις περιοχές με γεωγραφικά μειονεκτήματα και τις αστικές περιοχές, δίνοντας έμφαση στη χωρική προσέγγιση (place-based) στο υπο-περιφερειακό επίπεδο, όπου συναντώνται οι

ενδοπεριφερειακές ανισότητες. Ειδικότερα, έμφαση δίνεται στην ιδιαίτερη αντιμετώπιση των περιφερειών με μόνιμα γεωγραφικά μειονεκτήματα (νησιωτικές, ορεινές, απομακρυσμένες και αραιοκατοικημένες περιοχές) αλλά και των αστικών περιοχών ως κινητήρων ανάπτυξης. Παράλληλα τονίζεται και η σημασία της ενδυνάμωσης των συνεργασιών στο ευρωπαϊκό πλαίσιο (ό.π.).

Οι παραπάνω αρχές και προτεραιότητες αποτέλεσαν τη βάση για την εξειδίκευση των εθνικών πολιτικών και καθόρισαν τον στρατηγικό προσανατολισμό για την εφαρμογή της χωρικής ανάπτυξης στη χώρα, όπως αυτή αποτυπώθηκε σε καθένα από τα ΕΠ – τομεακά ή περιφερειακά—, ορίζοντας το χωρικό πρότυπο αναπτυξιακής στρατηγικής με βάση τις διαπιστωμένες χωρικές ανισότητες και ιδιαιτερότητες.

4.2 Η χωρική ανάπτυξη στα τομεακά Επιχειρησιακά Προγράμματα

Από την ανάλυση των τομεακών ΕΠ διαπιστώνεται ότι υπολείπονται χωρικής θεώρησης, και, ως εκ τούτου, η ολοκληρωμένη προσέγγιση στη χωρική ανάπτυξη δεν καλύπτεται επαρκώς (ΕΠ ΕΠΑΝΑΔ: 390· ΕΠ ΥΜΕΠΕΡΑΑ: 371). Η υποστήριξη της ΟΧΑ σε περιφερειακό, υπο-περιφερειακό, και τοπικό επίπεδο γίνεται έμμεσα από τις δράσεις που προβλέπονται στο πλαίσιο των προτεραιοτήτων των τομεακών ΕΠ και στοχεύουν στις ίδιες περιοχές, όπως αυτές περιγράφονται σε αντίστοιχες στρατηγικές ανάπτυξης για καθένα από τα εδαφικά μέσα. Ειδικότερα, το ΕΠ Υποδομές Μεταφορών, Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη (ΥΜΕΠΕΡΑΑ), μέσω των Θεματικών Στόχων 4 & 6² ενισχύει δράσεις που συμβάλλουν στην αντιστροφή της κοινωνικής και περιβαλλοντικής υποβάθμισης των αστικών περιοχών και των λιγότερο αναπτυγμένων βιομηχανικών / βιοτεχνικών / επαγγελματικών ζωνών, καθώς και στην αντιστροφή της αστικής διάχυσης και στην προώθηση της αρχής της «συμπαγούς πόλης». Περαιτέρω, ενισχύονται δράσεις βελτίωσης του αστικού περιβάλλοντος, μέσω αστικού/πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού, δράσεις αστικής αναζωογόνησης στην Αθήνα και πιλοτικές δράσεις διαχείρισης παραλιακών ζωνών. Στις μητροπολιτικές περιοχές η έμφαση δίνεται σε παρεμβάσεις μεγάλης κλίμακας (π.χ. ολοκλήρωση/επέκταση του Μετρό Θεσσαλονίκης, επέκταση γραμμών του Μετρό της Αθήνας) (ΕΠ ΥΜΕΠΕΡΑΑ: 371-375).

Το ΕΠ «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση Δία Βίου Μάθηση» προβλέπει δράσεις για την αντιμετώπιση ειδικών αναγκών σε γεωγραφικές περιοχές και σε στοχευμένες ευπαθείς ομάδες σε συνέχεια της εξειδίκευσης της Εθνικής Στρατηγικής Κοινωνικής Ένταξης σε Περιφερειακά Στρατηγικά Σχέδια Κοινωνικής Ένταξης με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις προκλήσεις που θα εντοπιστούν με τη «χαρτογράφηση» της φτώχειας σε τοπικό επίπεδο (ΕΠΑΝΑΔ, 2014).

² ΘΣ4: Υποστήριξη της μετάβασης προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα σε όλους τους τομείς. ΘΣ6: Διαφύλαξη και προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων

Τέλος, μέσω του ΕΠ ΕΠΑνεΚ, διατίθενται 25 εκατ. ευρώ από το ΕΤΠΑ για τη στήριξη σχεδίων Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης των Περιφερειών, τα οποία θα υλοποιηθούν σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Κανονισμού για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (Κ. 1301/2013). Οι δράσεις δύνανται να αφορούν στην αποκατάσταση του οικονομικού ιστού των πόλεων και τη λειτουργία τους ως κινητήριες δυνάμεις στην ευρύτερη περιοχή επιρροής με στόχο την αντιστροφή της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής υποβάθμισής τους, στην αστική διάχυση και στην ανάκτηση του δημόσιου χώρου (ΕΠΑΝΕΚ 2014: 534).

4.3 Εργαλεία ολοκληρωμένης χωρικής ανάπτυξης σε περιφερειακό επίπεδο

4.3.1 Συγκριτική ανάλυση ανά Περιφέρεια

Τα ΠΕΠ³ καλούνται να παρουσιάσουν την ολοκληρωμένη προσέγγιση χωρικής ανάπτυξης στη βάση ανάλυσης των χωρικών ανισοτήτων και προκλήσεων, προσδιορισμού των αναπτυξιακών αναγκών τους και καθορισμού των στόχων τους (ΥΠΑΑΝ, 2014α), και τα εδαφικά μέσα που επιλέγουν μεταξύ των: (α) Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (ΤΑΠΤοΚ) και (β1) Ολοκληρωμένη Χωρική Ανάπτυξης (ΟΧΕ) για Βιώσιμη Αστική Ανάπτυξη (ΒΑΑ) και (β2) ΟΧΕ εκτός αστικών περιοχών. Μεθοδολογικά, για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, έγινε αποδελτίωση των δεδομένων των ΠΕΠ (ως προς την ενότητα 4) και στη συνέχεια εντοπίστηκαν τα κοινά σημεία–κριτήρια βάση των οποίων επιδιώχθηκε η συγκριτική αξιολόγηση: η σημασία που αποδίδει κάθε ΠΕΠ στην ΟΧΑ, η αξιοποίηση των εργαλείων, η χωρική εστίαση, τα κριτήρια επιλογής των περιοχών παρέμβασης, η θεματική στόχευση, ο προγραμματισμός και οι επιλογές διακυβέρνησης, οι λόγοι υιοθέτησης ή μη των εργαλείων, οι τομείς προτεραιότητας στο πλαίσιο των προγραμμάτων Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας (ΕΕΣ), η υποστήριξη γεωγραφικών περιοχών που πλήττονται από φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό, οι ολοκληρωμένες παρεμβάσεις σε περιοχές με δημογραφικές προκλήσεις ή ιδιαίτερα γεωγραφικά χαρακτηριστικά. Επιπρόσθετα, επιχειρείται η αξιολόγηση της συνάφειας και συμπληρωματικότητας των εδαφικών μέσων με κείμενα χωροταξικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού της χώρας (Πρέζα & Οικονόμου, 2016).

Για να εξασφαλιστεί η πληρότητα και η επικαιρότητα της έρευνας, έγινε καταγραφή των αναθεωρήσεων των ΠΕΠ που είχαν ολοκληρωθεί έως το 2020, καθώς και επεξεργασία και αξιολόγηση των προτάσεών τους. Όπως προέκυψε, οι αλλαγές αφορούν κυρίως στο σχετικό προϋπολογισμό και σε ελάχιστες τροποποιήσεις ως προς το περιεχόμενο (Πίνακας 1).

³ Η αρχιτεκτονική του ΕΣΠΑ 2014-2020 στην Ελλάδα προβλέπει 13 Περιφερειακά ΕΠ (ΠΕΠ), ένα για κάθε μία από τις 13 διοικητικές Περιφέρειες της χώρας, τα οποία περιλαμβάνουν δράσεις περιφερειακής εμβέλειας.

Πίνακας 1. Αναθεώρηση του περιεχομένου των ΠΕΠ ως προς την ΟΧΑ κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020 (Κείμενα αναθεώρησης ΠΕΠ, ίδια επεξεργασία).

ΠΕΠ	ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης	3 ^η , 7/7/2020	Δεν περιγράφεται στην τελευταία έκδοση η ΟΧΕ ΡΟΜΑ, ενώ προστίθεται ένα ακόμα σχέδιο ΒΑΑ. Στο σύνολό τους μειώνονται οι πόροι του ΠΕΠ για την ΟΧΑ
Κεντρικής Μακεδονίας	4 ^η , 9/1/2020	Διαφοροποίηση μόνο ως προς τον π/υ
Δυτικής Μακεδονίας	4 ^η , 9/7/2020	Περιορισμένη διαφοροποίηση ως προς τον π/υ
Ιονίων Νήσων	12/2018	Χωρίς αλλαγές
Ηπείρου	2 ^η , 11/12/2018	Χωρίς αλλαγές
Θεσσαλίας	5 ^η , 7/7/2020	Διαφοροποίηση μόνο ως προς τον Π/Υ. Ενισχύεται η ΒΑΑ με 3,3 εκατ. €
Στερεάς Ελλάδας	4 ^η , 9/7/2020	Διαφοροποίηση μόνο ως προς τον π/υ
Αττικής	3 ^η , 09/01/2020	Διαφοροποίηση μόνο ως προς τον π/υ για ΒΑΑ
Δυτικής Ελλάδας	5 ^η , 07/07/2020	Διπλασιασμός των πόρων για τα σχέδια ΒΑΑ των Δήμων Πατρέων και Αγρινίου. Επιπλέον πόροι περίπου 1 εκατ. € κατανέμονται στις Στρατηγικές ΟΧΕ "ΚΑΤΑΚΟΛΟ – ΑΡΧΑΙΑ ΟΛΥΜΠΙΑ" και "ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ – ΑΙΤΩΛΙΚΟΥ"
Πελοποννήσου	4 ^η , 9/7/2020	Αύξηση στο σύνολο των πόρων που διατίθεται στα σχέδια ΒΑΑ κατά 2 εκατ. €
Βορείου Αιγαίου	2 ^η , 11/12/2018	Διαφοροποίηση ως προς τον π/υ για ΒΑΑ (μείωση πόρων κατά 2,3 εκατ. €) και ΟΧΕ εκτός αστικών περιοχών (αύξηση πόρων κατά 4 εκατ. ευρώ)
Κρήτης	4 ^η , 2/7/2020	Διαφοροποίηση ως προς τον π/υ τόσο για ΒΑΑ (αύξηση πόρων περ. 350.000 €) και για ΟΧΕ εκτός αστικών περιοχών (μείωση πόρων κατά 15 εκατ. ευρώ)
Νοτίου Αιγαίου	5 ^η , 07/07/2020	Διαφοροποίηση ως προς των π/υ των πόρων για ΒΑΑ (μικρή αύξηση)

Αξίζει να επισημανθεί ότι σε προγραμματικό επίπεδο οι πόροι που αρχικά διατέθηκαν για την ΟΧΑ μέσω των ΠΕΠ ανέρχονται σε 773 εκατομμύρια ευρώ, ενώ το ποσό αυτό αυξήθηκε κατά περίπου 50 εκατ. ευρώ με βάση τις τελευταίες αναθεωρήσεις των αντίστοιχων προγραμμάτων. Στο σύνολο των Περιφερειών δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφοροποιήσεις στους διατιθέμενους πόρους για τα εδαφικά εργαλεία, πλην της Περιφέρειας Δυτικής Ελλάδας, που διπλασιάζει τους πόρους για παρεμβάσεις στο πλαίσιο της Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης (Πίνακας 1). Αντίθετα, η Κρήτη μειώνει κατά 15 εκατ. ευρώ τους πόρους για το εργαλείο των ολοκληρωμένων Χωρικών Επενδύσεων εκτός αστικών περιοχών. Οι διαφοροποιήσεις προέκυψαν σε συνέχεια κατάθεσης αντίστοιχων Στρατηγικών Ολοκληρωμένης Χωρικής Ανάπτυξης σε σχετικές προσκλήσεις των Διαχειριστικών Αρχών, αλλά και λόγω αποτύπωσης επικαιροποιημένων στοιχείων σε σχέση με την υλοποίησή τους.

Η σημασία της ολοκληρωμένης χωρικής προσέγγισης της ανάπτυξης τονίζεται με έμφαση στο σύνολο των ΠΕΠ, με τις επιδιώξεις των Περιφερειών να διαφέρουν ανάλογα με τις ιδιαίτερες χωρικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν και τους στόχους που υιοθετούν τα εδαφικά μέσα / εργαλεία (Πίνακας 2):

- άμβλυση των διαπεριφερειακών ή και των τοπικών αναπτυξιακών ανισοτήτων (Ανατολική Μακεδονία – Θράκη (ΑΜΘ), Νότιο Αιγαίο, Δυτική Μακεδονία, Ιονίων Νήσων),
- ανισότητες που προκύπτουν από παράγοντες όπως η απασχόληση, η κοινωνική συνοχή, η ανταγωνιστικότητα (Ηλείου, Δυτικής Ελλάδας, Πελοποννήσου),
- αντιμετώπιση οικονομικών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών, δημογραφικών και φυσικών προκλήσεων σε υποπεριοχές της επικράτειας εξαιτίας των διαφοροποιήσεων που δημιουργούν τα φυσικογεωγραφικά χαρακτηριστικά (Θεσσαλία, Κεντρική Μακεδονία, Βόρειο και Νότιο Αιγαίο),
- αντιμετώπιση μειονεκτημάτων που περιορίζουν την αναπτυξιακή δυναμική καθώς και την ανάδειξη, διαμόρφωση συγκριτικών πλεονεκτημάτων προς όφελος της βιώσιμης ανάπτυξης (Στερεά Ελλάδα, Αττική),
- επίτευξη μέγιστων συνεργειών των πόρων των ΕΔΕΤ, των Θεματικών Στόχων (ΘΑ) και Επενδυτικών προτεραιοτήτων των πολιτικών (Κρήτη).

Πίνακας 2. Σχεδιασμός για την αξιοποίηση των εδαφικών μέσων στην Ελλάδα κατά την προγραμματική περίοδο 2014-2020 (ΠΕΠ 2014-2020, ΕΣΠΑ 2014-2020, Ιδία επεξεργασία).

ΠΕΠ	ΤΑΠΤΟΚ	ΟΧΕ για ΒΑΑ	ΟΧΕ (μη αστικές)
ΠΕΠ Αν. Μακεδονίας – Θράκης	*	X	X
ΠΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας	*	X	—
ΠΕΠ Δυτικής Μακεδονίας	*	X	X
ΠΕΠ Ηπείρου	—	X	X
ΠΕΠ Θεσσαλίας	X	X	X
ΠΕΠ Ιονίων Νήσων	X	X	X
ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας	X	X	X
ΠΕΠ Στερεάς Ελλάδας	X	X	X
ΠΕΠ Αττικής	—	X	—
ΠΕΠ Πελοποννήσου	X	X	—
ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου	*	X	—
ΠΕΠ Νοτίου Αιγαίου	—	X	—
ΠΕΠ Κρήτης	X	X	X

* Υπό την προϋπόθεση εκχώρησης πόρων από το ΠΑΑ 2014-2020

4.3.2 Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (ΤΑΠΤοΚ)

Σύμφωνα με τα προγραμματικά κείμενα που εξετάστηκαν, το εργαλείο των ΤΑΠΤΟΚ, για όσες περιφέρειες επιλέγεται η εφαρμογή του, θα υλοποιείται στη βάση του προγράμματος Leader της προγραμματικής περιόδου 2007-2013 και μέσω των Ομάδων Τοπικής Δράσης (ΟΤΔ). Ειδικότερα, με βάση τα αρχικά κείμενα των ΠΕΠ, οι περισσότερες εκ των Περιφερειών της χώρας είτε δεν αξιοποίησαν καθόλου το εργαλείο (Αττική, Ήπειρος, Νότιο Αιγαίο) είτε εξέφραζαν την πρόθεσή τους να εξετάσουν την πιθανότητα υλοποίησής τους υπό την προϋπόθεση εκχώρησης πόρων από το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης (ΠΑΑ) 2014-2020 (Περιφέρειες ΑΜΘ, Κεντρικής Μακεδονίας, Δυτικής Μακεδονίας, Βορείου Αιγαίου). Οι υπόλοιπες περιφέρειες ήταν πιο θετικές στην υιοθέτηση του εργαλείου των ΤΑΠΤΟΚ, κυρίως ως συμπλήρωμα των πόρων του ΠΑΑ με πόρους του ΕΤΠΑ και του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου (ΕΚΤ), που θα διαθέσουν από το πρόγραμμά τους.

Επισημαίνεται ότι για το εργαλείο των ΤΑΠΤΟΚ, όπου αυτό επιλέγεται, το ποσό των πόρων που διατίθενται δεν προσδιορίζεται στο προγραμματικό στάδιο αλλά στο στάδιο επιλογής και έγκρισης των στρατηγικών των Ομάδων Τοπικής Δράσης. Ως αιτιολογία αναφέρεται το γεγονός ότι κατά τη φάση σχεδιασμού των ΠΕΠ δεν είναι γνωστή η εκχώρηση πόρων από το ΠΑΑ στα ΠΕΠ αλλά και η έλλειψη ξεκάθਾਰου πλαισίου εφαρμογής του εργαλείου. Μέχρι τον Ιούλιο του 2019, και με βάση τα στοιχεία της 2^{ης} έκθεσης προόδου του ΕΣΠΑ 2014-2020, έχουν εγκριθεί 15 στρατηγικές, οι οποίες συγχρηματοδοτούνται αποκλειστικά από το ΕΚΤ στο πλαίσιο των ΠΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας, Ηπείρου και Κρήτης, και μια στρατηγική που συγχρηματοδοτείται από το ΕΤΠΑ και το ΕΚΤ στο πλαίσιο του ΠΕΠ Πελοποννήσου (Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων, 2019: 51).

Οι κανονισμοί της Επιτροπής για τα ΕΔΕΤ επιτρέπουν τη χρήση των ΤΑΠΤΟΚ σε διαφορετικούς εδαφικούς τύπους, συμπεριλαμβανομένων των πόλεων και των αστικών περιοχών. Στις Περιφέρειες που αξιοποιούν το εργαλείο κατά κανόνα δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών, ως συνέχεια, ουσιαστικά, της προσέγγισης LEADER που είχε εφαρμοστεί σε προηγούμενες περιόδους χρηματοδότησης. Άλλες επιλογές αφορούν στον παράκτιο χώρο (ΑΜΘ, Βόρειο Αιγαίο), λιμναίες περιοχές ή παρόχθιες στις οποίες αναπτύσσονται δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα ή δραστηριότητες αναψυχής (Δυτική Μακεδονία), αλλά και περιοχές αστικού και περιαστικού χώρου όπως στην περίπτωση της Περιφέρειας Κρήτης. Η ΑΜΘ θα διέθετε πόρους, αν αυτοί εκχωρούνταν στο ΠΕΠ από το Πρόγραμμα «Αγροτική Ανάπτυξη 2014-2020», για την ενίσχυση ενός επιπλέον σχεδίου στον παράκτιο χώρο για την αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων και συγκρούσεων χρήσεων γης. Θεωρείται από τις ελάχιστες Περιφέρειες που έχει σαφή κατεύθυνση στον σχεδιασμό και τη χρήση του εργαλείου ΤΑΠΤΟΚ. Τελικά, όμως, αποφασίστηκε η μη υιοθέτηση του συγκεκριμένου εργαλείου στο πλαίσιο του ΠΕΠ.

Ασάφεια παρατηρείται στον εντοπισμό των προκλήσεων που μέσω των ΤΑΠΤΟΚ καλούνται οι περιφέρειες να αντιμετωπίσουν και οι οποίες προκύπτουν από την παραγωγική ανασυγκρότηση, τη βελτίωση του αγροτικού χώρου, την ενίσχυση της επιστροφής στην ύπαιθρο, την ορθή διαχείριση των φυσικών πόρων σε συνδυασμό με την καταπολέμηση των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής, τη διαφοροποίηση της αγροτικής και της αλιευτικής οικονομίας, όπως διασύνδεση με τις υπηρεσίες τουρισμού και πολιτισμού, και την αναβάθμιση του τοπικού ανθρώπινου κεφαλαίου. Η περιγραφή αυτή, ωστόσο, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί γενική, καθώς δεν οριοθετούνται οι περιοχές εφαρμογής, και δεν προτείνονται δράσεις που δύνανται να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που έχουν εντοπιστεί στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης για την επίτευξη της εδαφικής συνοχής σε επίπεδο περιφέρειας.

Στο σύνολο των περιφερειών που υιοθετούν το ΤΑΠΤΟΚ η χρηματοδότηση αφορά σε ενιαίες Στρατηγικές Τοπικής Ανάπτυξης που υποβάλλουν οι ΟΤΑ στο πλαίσιο ανταγωνιστικής διαδικασίας και με κριτήρια που αναφέρονται κυρίως στην καταλληλότητα της τοπικής στρατηγικής, στην επίτευξη των αποτελεσμάτων του προγράμματος και στη διαχειριστική επάρκεια, τεχνική ετοιμότητα και ικανότητα μόχλευσης πόρων του φορέα, τηρώντας την απαίτηση του κανονισμού, ώστε δημόσιες αρχές και ατομικές ομάδες συμφερόντων να μην έχουν συμμετοχή ανώτερη του 49%.

Όσον αφορά στη θεματική εστίαση των ΤΑΠΤΟΚ προκύπτει ότι ο Θεματικός Στόχος (ΘΑ) που επιλέγεται, σε όσα από τα ΠΕΠ περιγράφεται, είναι ο ΘΣ9⁴ με σκοπό την αντιμετώπιση των κοινωνικοοικονομικών προκλήσεων μέσω εστιασμένων στρατηγικών ενδογενούς ανάπτυξης. Ειδικότερα, επιλέγεται η επενδυτική προτεραιότητα «9.1.

⁴ Προώθηση της κοινωνικής ένταξης & καταπολέμηση της φτώχειας & των διακρίσεων.

Ολοκληρωμένες παρεμβάσεις τοπικού ή περιφερειακού χαρακτήρα για ενδογενή τοπική ανάπτυξη και άρση των τοπικών ανισοτήτων και αδυναμιών». Εξαιρέση αποτελεί η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, που μέσω του ΠΕΠ σκοπεύει να διαθέσει πόρους κυρίως από το ΕΤΠΑ (και ειδικότερα μέσω των θεματικών στόχων ΘΣ3, ΘΣ5, ΘΣ6, ΘΣ7⁵). Στην Περιφέρεια Ιονίων Νήσων έμφαση δίνεται στους τομείς της Στρατηγικής RIS3 της Περιφέρειας, και κυρίως στην ανάπτυξη της αγροδιατροφικής αλυσίδας και στην ανάδειξη της τοπικής γαστρονομίας.

Το σύστημα διακυβέρνησης στο πλαίσιο των ΤΑΠΤΟΚ ακολουθεί τους κανονισμούς των ΕΔΕΤ με μικρές διαφοροποιήσεις: Η αντίστοιχη Διαχειριστική Αρχή (ΔΑ) των ΠΕΠ έχει τη συνολική ευθύνη για τον σχεδιασμό των ΤΑΠΤΟΚ, ενώ στο ΠΕΠ της Στερεάς Ελλάδας προβλεπόταν η δημιουργία ειδικής Επιτροπής Καθοδήγησης με την ενεργό συμμετοχή εκπροσώπων της ΔΑ του Προγράμματος Αγροτικής Ανάπτυξης και καθήκοντα τον ορισμό κοινών κριτηρίων επιλογής, την αξιολόγηση των Στρατηγικών Τοπικής Ανάπτυξης και τη χρηματοδοτική παρακολούθηση σε επίπεδο Ταμείου και Προγράμματος. Τελικά, η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας δεν αξιοποίησε το εδαφικό μέσο των ΤΑΠΤΟΚ.

4.3.3 Βιώσιμη Αστική Ανάπτυξη (BAA)

Καθεμία από τις δεκατρείς περιφέρειες θέτει τους δικούς της στόχους και τις δικές της επιδιώξεις με την εφαρμογή των παρεμβάσεων στο πλαίσιο της BAA. Σε ορισμένες περιφέρειες γίνεται γενικότερη αναφορά στους στόχους, οι οποίοι εστιάζουν κυρίως στην αντιμετώπιση οικονομικών, περιβαλλοντικών, δημογραφικών προκλήσεων καθώς και προκλήσεων κλιματικής αλλαγής, χωρίς σαφή στόχευση. Πιο σαφές πλαίσιο στόχευσης τίθεται στο ΠΕΠ της Κεντρικής Μακεδονίας, όπου μέσω της BAA επιδιώκεται η αντιμετώπιση κρίσιμων ζητημάτων και συγκρούσεων χρήσεων γης, αστικών–περιαστικών λειτουργιών, και στο ΠΕΠ Δυτικής Μακεδονίας, όπου η εφαρμογή των Στρατηγικών BAA έχει σκοπό την αποκατάσταση του οικονομικού ιστού των αστικών περιοχών της Περιφέρειας, ώστε να λειτουργήσουν ως μοχλοί ανάπτυξης της ευρύτερης περιοχής, καθώς και την αντιμετώπιση ζητημάτων περιβαλλοντικής υποβάθμισης τους. Στο ΠΕΠ της Αττικής ο στόχος της εφαρμογής των BAA είναι διττός: επίλυση των οξυμένων περιβαλλοντικών, οικονομικών, δημογραφικών και κοινωνικών προβλημάτων σε υποβαθμισμένες περιοχές αλλά και ενίσχυση και ανάδειξη των περιοχών που παρουσιάζουν ειδική αναπτυξιακή δυναμική και μπορούν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη νέων οικονομικών δραστηριοτήτων, μείωση της ανεργίας και εμπλουτισμός του τουριστικού προϊόντος της Περιφέρειας.

⁵ ΘΣ3: Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, του γεωργικού τομέα (για το ΕΓΤΑΑ), και της αλιείας και των υδατοκαλλιέργειών (για το ΕΤΘΑ), ΘΣ5: Προώθηση της προσαρμογής στις κλιματικές αλλαγές, της πρόληψης και της διαχείρισης του κινδύνου, ΘΣ6: Προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων, ΘΣ7: Προώθηση των βιώσιμων μεταφορών και απομάκρυνση των σημείων συμφόρησης σε σημαντικά δίκτυα υποδομών.

Στο ΠΕΠ της Ηπείρου επιδίωξη αποτελεί η διατήρηση και ανάδειξη της φυσιογνωμίας των Ιωαννίνων (παραλίμνια, ιστορική και πόλη πολιτιστικής αναφοράς). Αντίστοιχα, στο ΠΕΠ των Ιονίων Νήσων επιδιώκεται η διασύνδεση του πολιτιστικού αποθέματος και της ιδιαίτερης ταυτότητας με την επιχειρηματική ανάπτυξη. Τέλος, στο ΠΕΠ Νοτίου Αιγαίου περιγράφεται ότι στόχος των ΒΑΑ είναι η αντιμετώπιση προκλήσεων που αφορούν την προστασία και ανάδειξη του αστικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, την προώθηση των βιώσιμων μεταφορών στον αστικό χώρο, την προώθηση της κοινωνικής ένταξης και καταπολέμησης της φτώχειας, την ενίσχυση της απασχόλησης και την αναζωογόνηση της τοπικής οικονομίας και στην προώθηση καινοτομίας για το αστικό περιβάλλον, τον τουρισμό και τον πολιτισμό.

Ορισμένες περιφέρειες, ήδη από τη φάση της κατάρτισης του ΠΕΠ, είχαν ορίσει τις περιοχές παρέμβασης–εφαρμογής Ολοκληρωμένων Σχεδίων ΒΑΑ (ΑΜΘ, Κεντρικής Μακεδονίας, Ήπειρος, Θεσσαλία, Αττική, Βόρειο Αιγαίο, Κρήτη). Στις υπόλοιπες περιφέρειες η ΔΑ απευθύνει πρόσκληση στο πλαίσιο ανταγωνιστικής διαδικασίας στα αστικά κέντρα της αντίστοιχης Περιφέρειας ώστε αυτά να καταθέσουν τις Στρατηγικές ΒΑΑ για αξιολόγηση (Πίνακας 3).

Πίνακας 3. Εδαφική εστίαση της Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης στα 13 ΠΕΠ (ΠΕΠ, Ίδια επεξεργασία).

Περιφέρεια	Περιοχές εφαρμογής ΒΑΑ
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	1-2 σχέδια ΒΒΑ για τα οικιστικά συμπλέγματα: Καβάλας–Δράμας, Ξάνθης, Κομοτηνής, Αλεξανδρούπολης–Ορεστιάδας
Κεντρική Μακεδονία	Αστικό κέντρο της Θεσσαλονίκης (λειτουργική περιοχή 70.000 κατοίκων). Άλλα αστικά κέντρα στο πλαίσιο ανταγωνιστικής διαδικασίας
Δυτική Μακεδονία	Αστικές περιοχές
Ιόνια Νησιά	Αστικές περιοχές (κυρίως σε μεγαλύτερες αστικές συγκεντρώσεις) με πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα, αστικές περιοχές (κυρίως σε ημιαστικές, μικρότερης κλίμακας συγκεντρώσεις) που αντιμετωπίζουν την πρόκληση της παραγωγικής ανασύνταξης και ενδεχομένως επιβαρύνονται από ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που εγκυμονούν κινδύνους (π.χ. σεισμούς)
Ήπειρος	Ιωάννινα, έχει συνταχθεί Ρυθμιστικό Σχέδιο.
Θεσσαλία	Λάρισα ως έδρα με υπερτοπικό ρόλο σε επίπεδο Περιφέρειας και Βόλος ως ενιαία λειτουργική περιοχή με τη Λάρισα και πληθυσμό άνω των 70.000 κατοίκων
Στερεά Ελλάδα	Περιοχές που απαιτούν παρέμβαση με βάση εμπειρογνωμοσύνη: Χαλκίδα και την ευρύτερη λειτουργική της περιοχή (προσελκύει πληθυσμό και οικονομική δραστηριότητα από την Αττική και χρήζει συγκράτησης–αναδιοργάνωσης), Λαμία (παραδοσιακός πόλος υποστήριξης του συνόλου των παραγωγικών δραστηριοτήτων του βόρειου τμήματος της Περιφέρειας) και το δίπολο Θήβας–Λιβαδειάς

Περιφέρεια	Περιοχές εφαρμογής ΒΑΑ
Αττική	Πολεοδομικό Συγκρότημα Αθηνών–Πειραιώς με παρεμβάσεις σε υποβαθμισμένες περιοχές που αντιμετωπίζουν συνδυαστικά προκλήσεις δημογραφικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές, κοινωνικές και προτεραιότητα σε περιοχές που έχουν ΣΟΑΠ ή ισοδύναμα σχέδια στρατηγικού σχεδιασμού, καθώς και σε περιοχές που παρουσιάζουν ειδική αναπτυξιακή δυναμική και προσδιορίζονται ως πόλοι ανάπτυξης στο ΡΣ Αθήνας καθώς και η πραγματοποίηση στην ευρύτερη περιοχή παρέμβασης (3 χλμ.) μεγάλης κλίμακας επενδύσεων
Δυτική Ελλάδα	Μεγάλα αστικά κέντρα με σημαντική πληθυσμιακή βαρύτητα στο σύνολο της περιφέρειας και έντονες προκλήσεις οικονομικές, περιβαλλοντικές, κοινωνικές, κλιματικής αλλαγής, δημογραφικές, λειτουργικής οργάνωσης της πόλης με προτεραιότητα στην ευρύτερη λειτουργική περιοχή της Πάτρας
Πελοπόννησος	Από τα 6 αστικά κέντρα (οι 5 πρωτεύουσες των ΠΕ και το Άργος) θα καλυφθούν 1-2 αστικά κέντρα. Στα υπόλοιπα αστικά κέντρα θα πραγματοποιηθούν παρεμβάσεις αστικής ανάπτυξης, αν και δεν θα εμπίπτουν σε ολοκληρωμένα σχέδια
Βόρειο Αιγαίο	Στα αστικά κέντρα Μυτιλήνης και Χίου
Κρήτη	Σε περιοχές παρέμβασης με πληθυσμό άνω των 10.000 κατοίκων στα αστικά κέντρα Ηράκλειο και Χανιά
Νότιο Αιγαίο	Στο αστικό κέντρο της Ρόδου και στα αστικά κέντρα κατά πολύ μικρότερων σε μέγεθος χωρίς να προσδιορίζεται

Για την εφαρμογή των παρεμβάσεων στο πλαίσιο της ΒΑΑ επιλέγεται το εργαλείο της ΟΧΕ, με πόρους που προέρχονται από το ΕΤΠΑ και το ΕΚΤ, στη συντριπτική πλειονότητα των περιφερειών. Συνολικά, από τα ΠΕΠ, σε προγραμματικό επίπεδο, οι πόροι που αρχικά είχαν διατεθεί ανέρχονταν σε 523,7 εκατ. ευρώ για τη ΒΑΑ, σε όρους κοινοτικής συνδρομής, εκ των οποίων 404,4 εκατ. ευρώ από πόρους του ΕΤΠΑ και 119,3 εκατ. ευρώ από πόρους του ΕΚΤ. Με βάση τα τελευταία αναθεωρημένα κείμενα των ΠΕΠ, το ποσό αυτό ανέρχεται σε 555 εκατ. ευρώ (προσαυξημένο κατά 22 εκατ. ευρώ σε επίπεδο χώρας). Δεν περιγράφεται σε κάποια περιφέρεια η χρήση πόρων από διαφορετικό Ταμείο στο πλαίσιο μιας πολυταμειακής και πολυτομειακής προσέγγισης.

Οι προερχόμενοι από το ΕΤΠΑ πόροι είναι αυτοί που συμβάλλουν σε μεγαλύτερα ποσοστά ανά ΠΕΠ στη χρηματοδότηση της ΒΑΑ, ενώ το ΕΚΤ συμμετέχει με μικρότερο ποσοστό, με τις Περιφέρειες Ιονίων Νήσων και Νοτίου Αιγαίου να μην διαθέτουν καθόλου πόρους του συγκεκριμένου Ταμείου.

Ο αριθμός των ΘΣ που επιλέγονται στο πλαίσιο της ΒΑΑ ποικίλλει μεταξύ των ΕΠ, χωρίς ωστόσο να περιγράφεται σε όλα τα κείμενα η θεματική τους εστίαση. Ειδικότερα, σε πέντε ΠΕΠ δεν γίνεται κάποια αναφορά. Στα υπόλοιπα οχτώ ΠΕΠ προκύπτει ότι η έμφαση δίνεται στην περαιτέρω ανάπτυξη και βελτίωση των ΤΠΕ στις περιοχές παρέμβασης (π.χ. έξυπνη πόλη),

καθώς και στη διαφύλαξη και προστασία του περιβάλλοντος μέσω δράσεων βελτίωσης του αστικού περιβάλλοντος αλλά και ανάδειξης και αξιοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς⁶.

Στο σύνολο των ΠΕΠ η επιλογή, έγκριση και χρηματοδότηση των σχεδίων ΒΑΑ έγινε στη βάση κριτηρίων που αφορούν την καταλληλότητα της προτεινόμενης στρατηγικής, τη συμβολή της στην επίτευξη των αποτελεσμάτων του Προγράμματος, τη διαχειριστική επάρκεια, την τεχνική ετοιμότητα και ικανότητα των φορέων, καθώς και, σε ορισμένες περιφέρειες, τη μεγιστοποίηση της μόχλευσης πόρων. Η αξιολόγηση του βαθμού ενεργοποίησης, μέσω των ΣΒΑΑ, της μόχλευσης πόρων, τόσο άλλων χρηματοδοτικών μέσων, όσο και του ιδιωτικού τομέα, αποτελεί σημαντικό ζήτημα για μελλοντική έρευνα.

Η ΔΑ καθορίζει, όπως περιγράφεται στα κείμενα των περισσότερων ΠΕΠ, με την κατάλληλη συμμετοχή των Αρχών των Προγραμμάτων που θα συγχρηματοδοτήσουν τις ΣΒΑΑ και, κατόπιν διαβούλευσης με την αρμόδια Αστική Αρχή, το πεδίο εφαρμογής των καθηκόντων τα οποία πρέπει να αναλάβουν οι Αστικές Αρχές σχετικά με τη διαχείριση των ολοκληρωμένων δράσεων για τα σχέδια ΒΑΑ. Σε κάθε περίπτωση, η διαδικασία υπάγεται στη διαχειριστική ευθύνη της ΔΑ, με τις Αστικές Αρχές να αναλαμβάνουν την ευθύνη της τελικής αξιολόγησης και επιλογής των σχετικών έργων, και τη ΔΑ να διατηρεί το δικαίωμα του τελικού ελέγχου της επιλεξιμότητας των πράξεων πριν από την έγκριση, καθώς και την διαχειριστική ευθύνη στην πλειονότητα των περιφερειών. Σε γενικές γραμμές, ο ρόλος των αστικών αρχών περιορίζεται, στις περισσότερες περιπτώσεις, στην υποβολή στη ΔΑ της Στρατηγικής ΒΒΑ και στη συμμετοχή της στη διαδικασία επιλογής των πράξεων. Εξαιρέση αποτελεί η περίπτωση της Περιφέρειας Αττικής, στην οποία η υλοποίηση των παρεμβάσεων των ΣΒΑΑ προβλέπονταν εξ αρχής με εκχώρηση αρμοδιοτήτων σε Ειδικό Φορέα Διαχείρισης, και τελικά υπήρξε πλήρης εκχώρηση αρμοδιοτήτων για τις 4 Αστικές Αρχές που επελέγησαν.

Όσον αφορά τη σύνδεση με τον χωρικό σχεδιασμό, οι Περιφέρειες ΑΜΘ, Θεσσαλίας, Κρήτης, Κεντρικής Μακεδονίας και Δυτικής Μακεδονίας λαμβάνουν υπόψη τις κατευθύνσεις των υπό αναθεώρηση, την περίοδο σύνταξης των ΠΕΠ, Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΠΠΧΣΑΑ). Η Περιφέρεια Ηπείρου τονίζει ότι ο σχεδιασμός της ΒΑΑ θα ακολουθήσει τις κατευθύνσεις του Ρυθμιστικού Σχεδίου της πόλης των Ιωαννίνων, ενώ η Αττική θεωρεί απαραίτητη προϋπόθεση εφαρμογής της ΒΑΑ την ύπαρξη ΣΟΑΠ ή ισοδύναμα σχέδια στρατηγικού σχεδιασμού, κατά την κείμενη ελληνική νομοθεσία. Προτεραιότητα έχουν ΣΟΑΠ ή ισοδύναμα σχέδια στρατηγικού σχεδιασμού που ενσωματώνουν την προώθηση της βιώσιμης αστικής κινητικότητας, εξυπηρετούν και συμβάλλουν στην ενίσχυση της ελκυστικότητας του μητροπολιτικού κέντρου της Αθήνας. Υπόψη λαμβάνονται και

⁶ Πιο συγκεκριμένα, ο ΘΣ1 επιλέγεται σε τέσσερις περιφέρειες, ο ΘΣ2 σε επτά περιφέρειες, ο ΘΣ3 σε πέντε περιφέρειες, ο ΘΣ4 σε πέντε περιφέρειες, ο ΘΣ5 σε δύο περιφέρειες, ο ΘΣ6 σε έξι περιφέρειες, ο ΘΣ7 σε τέσσερις περιφέρειες, ο ΘΣ8 σε τρεις περιφέρειες, ο ΘΣ9 σε πέντε περιφέρειες και ο ΘΣ10 σε μία περιφέρεια.

οι κατευθύνσεις του Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας. Η συνδυαστική ύπαρξη των ανωτέρω αποτελεί βασικό κριτήριο επιλεξιμότητας.

Ορισμένες περιφέρειες, όπως η Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας, Πελοποννήσου, Ιονίων Νήσων, Βορείου Αιγαίου, δεν περιγράφουν τη σύνδεσή τους με κείμενα χωρικού σχεδιασμού, γεγονός που επιβεβαιώνει, για άλλη μία φορά, τη χαλαρή σχέση αναπτυξιακού και χωρικού σχεδιασμού, που αποτελεί σημαντική αδυναμία στην αναπτυξιακή προσπάθεια της χώρας (Ασπρογέρακας & Καλλιώρας, 2020).

4.3.4 Ολοκληρωμένες Χωρικές Επενδύσεις (ΟΧΕ) εκτός αστικών περιοχών

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του εργαλείου των ΟΧΕ είναι η γεωγραφική ευελιξία του, με την έννοια ότι αυτό μπορεί να εφαρμοστεί σε ευρύ φάσμα διαφορετικών τύπων εδαφών, μεταξύ των οποίων αστικές, αγροτικές περιοχές, υποπεριφερειακές και διαπεριφερειακές περιοχές, περιοχές με ιδιαίτερα γεωγραφικά χαρακτηριστικά (π.χ. νησιά ή ορεινές περιοχές), και διασυνοριακές περιοχές (Πίνακας 4).

Πίνακας 4. Περιοχές εφαρμογής ΟΧΕ (εκτός αστικών περιοχών) στα 13 ΠΕΠ (Δεδομένα των 13 ΠΕΠ 2014-2020· Ιδία επεξεργασία)

Περιφέρεια	Περιοχές εφαρμογής ΟΧΕ (εκτός αστικών περιοχών)
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	<ul style="list-style-type: none"> • ΟΧΕ ΡΟΜΑ: εστίαση σε συγκεκριμένες «γειτονιές» σε ιδιαίτερα υποβαθμισμένους οικισμούς (αφαιρέθηκε στη συνέχεια) • ΟΧΕ Τουρισμού–Πολιτισμού σε περιοχές του «τόξου υγροβιοτόπων και αρχαιολογικών χώρων και στο παράκτιο μέτωπο» σύμφωνα με το υπό αναθεώρηση ΠΠΧΣΑΑ της ΑΜΘ (1-2 Σχέδια)
Κεντρική Μακεδονία	—
Δυτική Μακεδονία	ΟΧΕ για την αξιοποίηση των λιμνών της ΔΜ. Βασίζεται στο αναθεωρημένο ΠΠΧΣΑΑ: υδατικό δυναμικό ως στρατηγικό μέγεθος για τη χώρα. Αφορά την ευρύτερη περιοχή των λιμνών της Περιφέρειας συμπεριλαμβανομένου και του ποταμού Αλιάκμονα.
Ιόνια Νησιά	<p>Προώθηση παρεμβάσεων ΟΧΕ σε συνδυασμό με τις κατευθύνσεις της RIS στις:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Παράκτιες περιοχές, με αναπτυξιακή δυναμική στη θαλάσσια οικονομία • Παράκτιες περιοχές με επέκταση στην ενδοχώρα • Αστικές περιοχές: κυρίως σε μεγαλύτερες αστικές συγκεντρώσεις με πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα • Αστικές περιοχές: κυρίως σε ημιαστικές, μικρότερης κλίμακας συγκεντρώσεις που αντιμετωπίζουν την πρόκληση της παραγωγικής ανασύνταξης, που ενδεχομένως επιβαρύνονται από ιδιαίτερα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά που εγκυμονούν κινδύνους (π.χ. σεισμοί)
Ήπειρος	ΟΧΕ «Πιλοτική πολιτιστική διαδρομή για τα αρχαία θέατρα της Ηπείρου». Περιοχή παρέμβασης η υποπεριφερειακή περιοχή της Ηπείρου, που περιλαμβάνει τις ζώνες που ορίζονται ως παράκτιοι τουριστικοί πόλοι και μέρος των ζωνών που προσδιορίζονται ως ζώνες για οικοτουρισμό και φυσιολατρικό τουρισμό σύμφωνα με το υπό αναθεώρηση ΠΠΧΣΑΑ

Περιφέρεια	Περιοχές εφαρμογής ΟΧΕ (εκτός αστικών περιοχών)
Θεσσαλία	<ul style="list-style-type: none"> ΟΧΕ στην περιοχή των Νησιών των Βορείων Σποράδων (Σκιάθος, Σκόπελος & Αλόνησος) ώστε να αποτελέσουν κινητήρες ανάπτυξης της Περιφέρειας ΟΧΕ πολιτισμού- τουρισμού με αντικείμενο την αξιοποίηση της πολιτιστικής ή και φυσικής κληρονομιάς. Εκτείνεται χωρικά από την περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας (Τρίκαλα- Μετέωρα) ως την Ανατολική (Μαγνησία) Διερευνάται ΟΧΕ και για περιοχές της ΠΘ εμβληματικού χαρακτήρα & διεθνούς εμβέλειας (π.χ. περιοχή Ολύμπου)
Στερεά Ελλάδα	<ul style="list-style-type: none"> ΟΧΕ στην περιοχή Νότιας Βοιωτίας/ Δυτικής Εύβοιας, – άτυπη περιοχή βιομηχανικών συγκεντρώσεων με απουσία υποδομών και δικτύων ρύπανσης του Ασωπού. Ειδικότερα η περιοχή Οινοφύτων–Σχηματαρίου, Ξυλόβρυσης, Θήβας, ΛΑΠ Ασωπού που απαιτεί διαπεριφερειακή υλοποίηση στο πλαίσιο Προγραμματικής Σύμβασης των δύο Περιφερειών και του ΥΠΕΚΑ ΟΧΕ Πολιτιστικής διαδρομής που θα συνδέει τα αρχαιολογικά μνημεία και αξιοθέατα της περιφέρειας σε ένα ενιαίο δίκτυο πολιτιστικού τουρισμού
Αττική	–
Δυτική Ελλάδα	ΟΧΕ για την ολοκληρωμένη τουριστική ανάπτυξη του άξονα Κατάκολο–Αρχαία Ολυμπία (Πολιτισμός, Αγροδιατροφή – Μεταφορές – έξυπνες εφαρμογές ενέργεια/μετακινήσεις/δικτύωση – ανθρώπινο δυναμικό – ποιότητα υπηρεσιών – υποδομές) σε συνδυασμό με τους στόχους της Στρατηγικής της Μακροπεριφέρειας Αδριατικής- Ιονίου
Πελοπόννησος	–
Βόρειο Αιγαίο	Δεν προσδιορίζονται, περιγράφονται γενικά ως επιλέξιμες «οι υποπεριφερειακές περιοχές με ειδικά χαρακτηριστικά και προκλήσεις»
Κρήτη	<p>ΟΧΕ σε υποπεριφερειακές περιοχές:</p> <ul style="list-style-type: none"> στις οποίες χωροθετούνται σημαντικοί πόλοι έλξης επισκεπτών με πολιτιστική ή και τοπιογραφική ταυτότητα Με αυξημένες ανάγκες προστασίας του περιβάλλοντος, οργάνωσης του χώρου και των χρήσεων γης Με σημαντικά περιθώρια ανάπτυξης των τομέων που αναδεικνύονται από τη RIS3. Σε χωρική ή/και λειτουργική γειτνίαση με μεγάλα έργα υποδομών που διαμορφώνουν αναπτυξιακές προοπτικές και πάντως όλες οι περιοχές συνάδουν με τις γενικές κατευθύνσεις του ΠΠΧΣΑΑ
Νότιο Αιγαίο	–

Στην πλειονότητά τους οι προτεινόμενες ΟΧΕ αφορούν τους τομείς του πολιτισμού και του τουρισμού, αναδεικνύοντας στοιχεία με αντίστοιχη σημασία αλλά και δυνατότητες ανάπτυξης (Πίνακας 5). Ειδικότερα, οι προτεινόμενες ΟΧΕ αφορούν την αντιμετώπιση προβλημάτων, όπως την περιβαλλοντική υποβάθμιση και αποκατάσταση (π.χ. ΟΧΕ Ασωπού), την προστασία και ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς (π.χ. σύνδεση του Κατάκολου με τον χώρο της Αρχαίας Ολυμπίας, ΟΧΕ πολιτιστικής διαδρομής Εγνατίας Οδού, ΟΧΕ ένωσης αρχαίων θεάτρων και μνημείων Ηλείου), την προστασία οικολογικά ευαίσθητων περιοχών (π.χ. ΟΧΕ λιμνών Πρεσπών, ΟΧΕ Μεσολογγίου Αιτωλικού) και την αντιμετώπιση των συχνών καταστροφικών φυσικών φαινομένων (π.χ. ΟΧΕ αντισεισμικής προστασίας Παλλικής). Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Περιφέρειας ΑΜΘ, η

οποία σε προγραμματικό επίπεδο σχεδίαζε τη θεματική ΟΧΕ ΡΟΜΑ, με εστίαση σε «συγκεκριμένες γειτονίες» ιδιαίτερα υποβαθμισμένων οικισμών, χωρίς ωστόσο η περίπτωση αυτή τελικά να χρηματοδοτηθεί.

Πίνακας 5. Τυπολογία μη αστικών ΟΧΕ (ΠΕΠ, Ίδια επεξεργασία)

Τύπος ΟΧΕ	Θεματική Εξειδίκευση	Περιφέρεια εφαρμογής
Θεματικές/Τομεακές	Τουρισμού–πολιτισμού	ΑΜΘ, Ηπείρου, Θεσσαλίας, Στερεάς, Δυτικής Ελλάδας
	Ιδιαίτερων φυσικών χαρακτηριστικών	Δυτικής Μακεδονίας (περιοχή λιμνών), Θεσσαλίας (Νησιά Β. Σποράδων)
	Αντιμετώπισης περιβαλλοντικών προβλημάτων	Στερεάς Ελλάδας (Ασωπού)
	Ιδιαίτερα ζητήματα πληθυσμιακών ομάδων	ΑΜΘ
Γεωγραφικά προσδιορισμένες	Αστικές	Ιονίων Νήσων
	Παράκτιες	Ιονίων Νήσων
Λοιπές υποπεριφερειακές περιοχές καθ' υπόδειξη στρατηγικού σχεδιασμού	Σύμφωνα με το ΠΠΧΣΑΑ	Κρήτης
	Σύμφωνα με την RIS	Κρήτης, Ιονίων Νήσων

Το εργαλείο των ΟΧΕ σε διαπεριφερειακό επίπεδο προτείνεται στο ΠΕΠ Στερεάς Ελλάδας και επιλέγεται η περιοχή Οινοφύτων–Σχηματαρίου, Ξυνόβρυσης, Θήβας, ΛΑΠ Ασωπού, που απαιτεί διαπεριφερειακή υλοποίηση στο πλαίσιο Προγραμματικής Σύμβασης της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδας, της Περιφέρειας Αττικής και του ΥΠΕΝ. Αν ανατρέξει, όμως, κανείς τόσο στο ΠΕΠ Αττικής, όσο και στο Επιχειρησιακό του ΥΜΕΠΕΡΑΑ δεν περιγράφεται κάτι αντίστοιχο, γεγονός που παραπέμπει σε έλλειμμα συνεργασίας και εκ των προτέρων συνεννόησης στη χάραξη τόσο σημαντικών αναπτυξιακών παρεμβάσεων.

Όσον αφορά τα οικονομικά δεδομένα του εργαλείου των ΟΧΕ εκτός αστικών περιοχών, οι πόροι που διατίθενται από τις εννέα Περιφέρειες, αφού οι υπόλοιπες τέσσερις δεν προτίθενται να εφαρμόσουν το εργαλείο σε εκτός των αστικών χωρικές ενότητες, ανέρχονται, σε προγραμματικό επίπεδο, σε 250 εκατ. ευρώ περίπου. Με βάση τα στοιχεία υλοποίησης, το ποσό που διατίθεται από τις περιφέρειες ανέρχεται σε 265,1 εκατ. ευρώ. Το μεγαλύτερο ποσοστό για ΟΧΕ επί των συνολικών πόρων του αντίστοιχου ΠΕΠ (σε όρους κοινοτικής συνδρομής) διαθέτουν τρεις νησιωτικές Περιφέρειες (Βορείου Αιγαίου, Ιονίων Νήσων, Κρήτης), καθώς και η Περιφέρεια ΑΜΘ, όπως άλλωστε αποτυπωνόταν και σε προγραμματικό επίπεδο.

Από τα ΕΔΕΤ, το ΕΤΠΑ συμμετέχει σε όλες τις ΟΧΕ που πρόκειται να υλοποιηθούν. Συμμετέχει δε σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό από το ΕΚ, που σε ορισμένες περιφέρειες (Περιφέρειες Ηπείρου, Βορείου Αιγαίου, Κρήτης) δεν συμμετέχει καθόλου. Πρόθεση για

αξιοποίηση πόρων άλλων ΕΔΕΤ δεν περιγράφεται σε κάποιο από τα ΠΕΠ, εκτός από τη γενική περιγραφή ότι θα επιδιωχθεί συνέργεια και συμπληρωματικότητα με τους πόρους των τομεακών ΕΠ, χωρίς όμως να υπάρχει ξεκάθαρο πλαίσιο συνεργασίας. Χαρακτηριστικό στοιχείο είναι ότι τα τομεακά ΕΠ δεν προβλέπουν πόρους για τη χρηματοδότηση του εργαλείου, ακόμα και στην περίπτωση εκχώρησης πόρων από τα τομεακά στα ΠΕΠ.

Οι ΘΣ που επιλέγονται για τις ΟΧΕ εκτός αστικών περιοχών στις Περιφέρειες αφορούν κυρίως τους ΘΣ 1, 2, 3, 4⁷. Η πολυτομεακότητα των ΟΧΕ εκφράζεται από έναν συνδυασμό τριών ή τεσσάρων ΘΣ, με την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας και Στερεάς Ελλάδας να προτείνουν εννέα και δέκα ΘΣ αντίστοιχα. Όσον αφορά την επιλογή για ορισμό ΕΦΔ για την υλοποίηση και παρακολούθηση των ΟΧΕ, οι περιφέρειες που αξιοποιούν το εργαλείο επιλέγουν να μην ορίσουν ΕΦΔ, καθώς τη διαχειριστική ευθύνη αναλαμβάνει η αντίστοιχη ΔΑ, με εξαίρεση την Περιφέρεια Θεσσαλίας και την Περιφέρεια Κρήτης. Πάντως, στην περίπτωση των ΟΧΕ εκτός αστικών περιοχών, την εκκίνηση της διαδικασίας σχεδιασμού και κατάρτισης των αντίστοιχων ΟΧΕ έχουν οι περιφέρειες, ακολουθείται δηλαδή μια εκ των άνω προσέγγιση.

Η διαδικασία που περιγράφεται στα κείμενα των ΠΕΠ για την επιλογή, έγκριση και χρηματοδότηση των στρατηγικών γίνεται στο πλαίσιο διαβούλευσης της ΔΑ του ΠΕΠ και περιφερειακών και εθνικών αρχών, με κριτήρια που αφορούν την καταλληλότητα της στρατηγικής, τη συμβολή και την επίτευξη των αποτελεσμάτων του ΠΕΠ, τη διαχειριστική ικανότητα, την τεχνική ετοιμότητα και την ικανότητα μόχλευσης πόρων του φορέα.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός της πολύ μικρής συνδεσιμότητας των υπό διαμόρφωση ΟΧΕ με τη Στρατηγική RIS3 των περιφερειών. Ουσιαστικά, μόνο η Περιφέρεια Ιονίων Νήσων και η Περιφέρεια Κρήτης λαμβάνουν υπόψη τους τη RIS3 και επιλέγουν να προωθήσουν τομείς που αναδεικνύει. Από την άλλη πλευρά, φαίνεται να λαμβάνονται καταρχήν υπόψη, κατά την επιλογή των περιοχών εφαρμογής των ΟΧΕ στις Περιφέρειες, οι κατευθύνσεις των ΠΠΧΣΑΑ για τις περιοχές αλλά και τους τομείς, η ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων κάθε περιοχής και οι προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει καθεμιά από τις Στρατηγικές ΟΧΕ (ΑΜΘ, Δυτική Μακεδονία, Ήπειρος, Κρήτη).

⁷ ΘΣ1: Ενίσχυση της Έρευνας, της Τεχνολογικής Ανάπτυξης και της Καινοτομίας, ΘΣ2: Βελτίωση της πρόσβασης, της χρήσης και της ποιότητας των Τεχνολογιών Πληροφοριών και Επικοινωνιών, ΘΣ3: Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και του γεωργικού τομέα (για το ΕΓΤΑΑ) και του τομέα της αλιείας και της υδατοκαλλιέργειας (για το ΕΤΘΑ) ΘΣ4: Υποστήριξη της μετάβασης προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα σε όλους τους τομείς

5. Συζήτηση–διαπιστώσεις

Από την ανάλυση των προγραμματικών κειμένων προκύπτει ότι ορισμένα στοιχεία της τεκμηρίωσης για την ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη των ΠΕΠ συχνά απουσιάζουν, ενδεχομένως υπονομεύοντας την προστιθέμενη αξία της προσέγγισης. Σε αρκετές περιπτώσεις δεν προσδιορίζονται με σαφήνεια και δεν αντικατοπτρίζονται οι προτεραιότητες που τίθενται σε χωρικό επίπεδο, η επιλογή των θεματικών στόχων ή η εδαφική εστίαση των μέσων. Αρχικά, σε προγραμματικό επίπεδο, διαπιστώνεται ικανοποιητικός βαθμός υιοθέτησης της τοποκεντρικής προσέγγισης. Κατά κανόνα, εντοπίζονται οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει κάθε περιφέρεια, και γίνεται προσπάθεια να προωθηθούν σχετικές παρεμβάσεις μέσω των εδαφικών μέσων που επιλέγονται. Η ασάφεια σε πολλά σημεία των κειμένων αποτυπώνει, σε κάποιον βαθμό, την έλλειψη ετοιμότητας των Περιφερειών στον σχεδιασμό και την υλοποίηση των εδαφικών εργαλείων κατά την πρώτη περίοδο εφαρμογής τους.

Σε αρκετές περιπτώσεις, κατά το στάδιο συγγραφής των κειμένων του ΠΕΠ εκπονούνταν σειρά μελετών εμπειρογνωμοσύνης για την καταγραφή των ειδικών χωρικών αναγκών των περιφερειών και των αντίστοιχων προκλήσεων που αυτές αντιμετωπίζουν, ώστε στη συνέχεια να προταθούν οι κατάλληλες λύσεις. Ιδιαίτερα έντονη είναι η απουσία στατιστικών δεδομένων στην ανάδειξη των χωρικών εννοιών που πλήττονται από σοβαρά μόνιμα, φυσικά ή δημογραφικά, χαρακτηριστικά. Σε αρκετές περιπτώσεις, τονίζεται ότι για την αντιμετώπιση του ζητήματος είναι απαραίτητη η συγκέντρωση και περιγραφή στοιχείων που σχετίζονται σε λεπτομερές επίπεδο με τα μόνιμα δημογραφικά και γεωγραφικά μειονεκτήματα, κατά ενιαία προσέγγιση και υπό κεντρική καθοδήγηση (π.χ. Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας).

Διαπιστώνεται, επίσης, ότι κατά τη φάση του σχεδιασμού της ΟΧΑ δεν υπήρξε συνεργασία και επικοινωνία με τα αντίστοιχα Υπουργεία και τομεακά προγράμματα στον βαθμό που η ίδια η φύση της ολοκληρωμένης προσέγγισης της χωρικής ανάπτυξης και των εργαλείων της απαιτεί. Επιπλέον, παρατηρείται έλλειψη ξεκάθαρου πλαισίου υλοποίησης των εδαφικών μέσων κατά την κατάρτιση των ΠΕΠ. Πρόκειται για ευθύνη κυρίως της ΕΕ αλλά και των αρμοδίων εθνικών αρχών. Η συνέργεια και η συμπληρωματικότητα των παρεμβάσεων για την εδαφική ανάπτυξη που προτείνονται στο πλαίσιο των ΠΕΠ και των τομεακών προγραμμάτων κατά τη φάση του σχεδιασμού και κατάρτισης, τουλάχιστον όσον αφορά την ΟΧΑ, παρουσιάζει υστέρηση.

Είτε πρόκειται για τη ΒΑΑ είτε για ΟΧΕ εκτός αστικών περιοχών, ακολουθείται μια εκ των άνω προσέγγιση στον σχεδιασμό, καθώς στα περισσότερα κείμενα έχει ήδη γίνει η προεπιλογή των περιοχών παρέμβασης, και η εκκίνηση για την κατάρτιση αντίστοιχης στρατηγικής γίνεται από την Περιφέρεια, χωρίς να προκύπτει αν η επιλογή αυτή αποτελεί αποτέλεσμα ευρείας διαβούλευσης όλων των οικείων αρμοδίων και σχετικών φορέων και παραγόντων. Το συγκεκριμένο ζήτημα θα μπορούσε να αποτελέσει πεδίο μελλοντικής

έρευνας για την έκταση και την ποιότητα των συμμετοχικών διαδικασιών σε όλα τα στάδια σχεδιασμού και εφαρμογής παρεμβάσεων της ΟΧΑ.

Η εδαφική εστίαση της ΒΑΑ αναφέρεται κυρίως σε αστικές περιοχές και σε περιοχές οι οποίες αντιμετωπίζουν προκλήσεις, δημογραφικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές, κοινωνικές, μεμονωμένα ή συνδυαστικά. Σε ορισμένες περιφέρειες επιλέγονται ευρύτερες των αστικών κέντρων περιοχές, όπως στο ΠΕΠ Θεσσαλίας στο οποίο αναφέρεται το δίπολο Λάρισας–Βόλου. Ο σχεδιασμός σε επίπεδο λειτουργικών περιοχών είναι ιδιαίτερα εμφανής στην περίπτωση των μη αστικών ΟΧΕ. Επιλέγονται περιοχές που διακρίνονται από την παρουσία ιδιαίτερων φυσικών χαρακτηριστικών, πλούσιας πολιτιστικής και τουριστικής παράδοσης, περιοχές που αντιμετωπίζουν έντονα προβλήματα περιβαλλοντικής αλλά και κοινωνικής υποβάθμισης. Περιορισμένη είναι η επιλογή διαπεριφερειακών περιοχών με στόχο την αντιμετώπιση κοινών ζητημάτων.

Σε ορισμένα ΠΕΠ, για τη μέγιστη δυνατή συνέργεια/συμπληρωματικότητα των παρεμβάσεων ΒΑΑ με αντίστοιχες ΟΧΕ τουρισμού-πολιτισμού δίνεται ειδική μέριμνα, ώστε να επιτυγχάνεται η μεγαλύτερη δυνατή συγκέντρωση πόρων (ΑΜΘ). Η κανονιστική απαίτηση για την διάθεση του 5% των πόρων του ΕΤΠΑ στην ΒΑΑ, καλύπτεται από το σύνολο των ΠΕΠ.

Διερευνώντας τα κείμενα αναθεώρησης των ΠΕΠ προκύπτει ότι, στην πλειονότητα τους, δεν υπήρξε σημαντική διαφοροποίηση ως προς τις αρχικές τους επιλογές, κυρίως όσον αφορά τη χωρική εστίαση των εδαφικών εργαλείων. Το γεγονός θα μπορούσε να εκληφθεί ως ένδειξη ορθής πρακτικής προγραμματισμού και σχεδιασμού των ΕΠ στη βάση ανάδειξης και αξιοποίησης των εδαφικών πλεονεκτημάτων ή και προκλήσεων της κάθε Περιφέρειας. Ενδεχομένως, ωστόσο, να αποτελεί αδυναμία σταδιακής προσαρμογής του σχεδιασμού εξαιτίας των ελλείψεων που αναφέρονται παραπάνω σε σχέση με την διάθεση/αξιολόγηση πραγματικών δεδομένων και τη συμμετοχική διάδραση των δρώντων.

Ο ρόλος των αστικών αρχών στην υλοποίηση των παρεμβάσεων ΒΑΑ περιορίζεται στην επιλογή των πράξεων των στρατηγικών ΒΑΑ, με τις αντίστοιχες ΔΑ να είναι υπεύθυνες για την έγκριση και διαχείριση των παρεμβάσεων. Η περιορισμένη συμμετοχή των αστικών αρχών στην υλοποίηση των ΣΒΑΑ υπονομεί και τις προοπτικές απόκτησης σχετικής εμπειρίας και συλλογικών δεξιοτήτων. Μόνο στην Περιφέρεια Αττικής προβλέφθηκε εκχώρηση αρμοδιοτήτων διαχείρισης Στρατηγικών στο πλαίσιο της ΟΧΑ σε Ειδικό Φορέα Διαχείρισης ήδη από το στάδιο κατάρτισης του ΠΕΠ με την αιτιολογία του μεγάλου διαχειριστικού βάρους για την ΔΑ, καθώς και του γεγονότος ότι η ανάθεση θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μέσο ενεργοποίησης και ενίσχυσης του ρόλου των τοπικών φορέων.

Παρατηρείται επίσης η μη συνδεσιμότητα, τουλάχιστον στο προγραμματικό στάδιο, των εδαφικών μέσων που επιλέγονται με τις αντίστοιχες Περιφερειακές Στρατηγικές Έξυπνης Εξειδίκευσης, οι οποίες περιγράφουν τους ιδιαίτερους τομείς που η κάθε περιφέρεια εμφανίζει ως συγκριτικό πλεονέκτημα και μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό

παράγοντα στην αναπτυξιακή τους διαδικασία. Όσον αφορά τη σύνδεση του σχεδιασμού της ΟΧΑ στα ΠΕΠ με τις κατευθύνσεις του χωροταξικού σχεδιασμού διαπιστώνεται ότι αρκετές από τις περιφέρειες υιοθετούν στοιχεία των ΠΠΧΣΑΑ. Η συνέργεια και η συμπληρωματικότητα του χωροταξικού και αναπτυξιακού σχεδιασμού, ωστόσο, παραμένουν ζητούμενα, συνολικά για τη χώρα.

Το ζήτημα της μόχλευσης των πόρων που επιτυγχάνεται ή όχι με την εφαρμογή των νέων εδαφικών μέσων της Προγραμματικής Περιόδου 2014-2020 από τα ΠΕΠ και τους επιμέρους φορείς υλοποίησης των εργαλείων θα πρέπει να αξιολογηθεί ενόψει του σχεδιασμού της νέας Προγραμματικής Περιόδου 2021-2027. Θεωρείται επιβεβλημένη η ενημέρωση των φορέων κατάρτισης και υλοποίησης των στρατηγικών στο πλαίσιο των εργαλείων αυτών όλων των διαθέσιμων χρηματοδοτικών μέσων που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην επίτευξη του στόχου της ισόρροπης εδαφικής ανάπτυξης.

6. Συμπεράσματα

Η αλλαγή του υποδείγματος περιφερειακής πολιτικής και η μεταστροφή της σε μια πιο ολοκληρωμένη και τοποκεντρική προσέγγιση, σε αντίθεση με την οπτική των χωρικών τυφλών πολιτικών για την αντιμετώπιση σύνθετων και αλληλένδετων προκλήσεων των διαφορετικών χωρικών ενοτήτων, αποτυπώνεται σε ορισμένο βαθμό και στην Πολιτική Συνοχής της ΕΕ για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, όπως προκύπτει από τους Κανονισμούς των ΕΔΕΤ.

Στην Ελλάδα, για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020, και όπως προέκυψε από τη συγκριτική ανάλυση για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, είναι εμφανής η χωρική διάσταση της πολιτικής συνοχής, όπως αυτή εκφράζεται με την αλλαγή της σχεδιαστικής αντίληψης προκειμένου να ανταποκριθεί στις νέες προκλήσεις. Ο ρόλος του χώρου λαμβάνεται υπόψη στην αναπτυξιακή διαδικασία, όπως αποτυπώνεται σε καθένα από τα νέα εδαφικά μέσα που οι περιφέρειες επιλέγουν να αξιοποιήσουν. Οι παρεμβάσεις αφορούν σε αστικές περιοχές, σε γεωγραφικές (π.χ. ορεινές, νησιωτικές, περιοχές με ιδιαίτερα φυσικά ή πολιτισμικά στοιχεία) και σε λειτουργικές ενότητες (π.χ. περιοχές με ιδιαίτερες ανάγκες περιβαλλοντικής ή οικονομικοκοινωνικής ανασυγκρότησης). Αν και σε κάποιες περιπτώσεις οι επιλογές αυτές βασίζονται σε κατευθύνσεις χωρικού σχεδιασμού, συνολικά η σχετική προσέγγιση μένει, μάλλον, σε μια επιφανειακή ανάγνωση του χώρου, χωρίς να εμβαθύνει στη δομή και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, όπως αυτά θα προέκυπταν από μια διαδικασία συστηματικής ανάλυσης βασισμένης σε πραγματικά και αναλυτικά δεδομένα.

Για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των εδαφικών μέσων κατά την αναπτυξιακή διαδικασία, απαιτείται εμπεριστατωμένη επιλογή των κατάλληλων χωρικών ενοτήτων και των λειτουργικών περιοχών για την προώθηση παρεμβάσεων. Κρίνεται απαραίτητος ο έγκαιρος εντοπισμός των επιμέρους αναπτυξιακών προκλήσεων κάθε Περιφέρειας και η κατάρτιση της αναπτυξιακής της στρατηγικής, στη βάση δεδομένων σε όσο το δυνατόν πιο

χαμηλό επίπεδο σχεδιασμού, λαμβάνοντας, επιπλέον, υπόψη τις κατευθύνσεις υφιστάμενων στρατηγικών κειμένων, θεσμοθετημένων ή μη (π.χ. ΣΟΑΠ, Πλαίσια Χωροταξικού σχεδιασμού, Στρατηγικές έξυπνης εξειδίκευσης κ.λπ.), ώστε να σχεδιάζονται παρεμβάσεις με διακριτά τοπικό και ολιστικό χαρακτήρα, στο πλαίσιο της τοποκεντρικής προσέγγισης της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Η ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη που βασίζεται στην τοποκεντρική προσέγγιση απαιτεί την ωριμότητα και την ενεργό συμμετοχή των εμπλεκόμενων φορέων κατά τον σχεδιασμό καθώς και την ενίσχυση των διαδικασιών πολυεπίπεδης διακυβέρνησης. Από την παρούσα έρευνα προέκυψε ότι οι αρμοδιότητες των Αστικών Αρχών ήταν, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, περιορισμένες και αφορούσαν την επιλογή των πράξεων των στρατηγικών που καταρτίστηκαν. Η αιτιολογία ότι δεν υπήρχε η σχετική εμπειρία των φορέων αυτών στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση των αντίστοιχων στρατηγικών αναδεικνύει την ανάγκη ενίσχυσης και ενδυνάμωσής τους, ενδεχομένως και μέσω της εκχώρησης αρμοδιοτήτων, ώστε να δημιουργηθεί το αίσθημα της ιδιοκτησίας των στρατηγικών αυτών. Το σημαντικό ζήτημα της έλλειψης συνεργασίας του κεντρικού και του περιφερειακού επιπέδου στη χώρα αναδεικνύεται για μια ακόμη φορά. Η εν λόγω συνεργασία θεωρείται επιβεβλημένη στο πλαίσιο μιας προσέγγισης αποτελεσματικής χωρικής διακυβέρνησης, ώστε να επιτευχθούν συγκέντρωση πόρων και εστιασμένες πολιτικές και να αποφευχθεί η αποσπασματικότητα των παρεμβάσεων.

Η αξιολόγηση καλών πρακτικών της υλοποίησης των εδαφικών εργαλείων, τόσο σε επίπεδο ΕΕ, όσο και σε εθνικό και περιφερειακό, δύναται να αποτελέσει σημαντική εισροή κατά τον σχεδιασμό της Προγραμματικής Περιόδου 2021-2027. Εκτιμάται ότι οι Περιφέρειες και οι λοιποί εμπλεκόμενοι φορείς έχουν αποκτήσει σημαντική εμπειρία στο σχεδιασμό αλλά και στην υλοποίηση των εδαφικών μέσων. Απαιτείται, όμως, περαιτέρω αλλαγή νοοτροπίας και σχεδιαστικής αντίληψης, κάθετος συντονισμός και τακτική συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων στο πλαίσιο ενός ολιστικού σχεδιασμού της περιφερειακής αναπτυξιακής διαδικασίας.

Δεδομένου ότι για την Προγραμματική Περίοδο 2021-2027 η ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη αποτελεί προτεραιότητα της πολιτικής συνοχής μέσω του Θεματικού Στόχου 5 «Μια Ευρώπη πιο κοντά στους πολίτες, με τη στήριξη των αναπτυξιακών στρατηγικών που καταρτίζονται σε τοπικό επίπεδο και της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης σε όλη την ΕΕ» (ΕΕ, 2018), η σωστή και έγκαιρη προετοιμασία σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο θα συμβάλει στην επίτευξη της ισόρροπης ανάπτυξης, μέσω μιας σχεδιαστικής προσέγγισης προσαρμοσμένης στις περιφερειακές και στις τοπικές ανάγκες.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Ασπρογέρακας, Ε. & Ζαχαρή, Β. (2012) «Αναζήτηση χωρικής πολιτικής για την ΕΕ και η προοπτική ολοκληρωμένων προσεγγίσεων σχεδιασμού στην Ελλάδα». *Κείμενα Περιφερειακής Επιστήμης*, ΙΙΙ (1), 87-105.
- Ασπρογέρακας, Ε. & Καλλιώρας, Δ. (2020) «Χωρικός και αναπτυξιακός σχεδιασμός στην Ελλάδα: ζητήματα σύμπλεξης». *Αειχώρος*, 31, 62-93.
- ΕΠ ΕΠΑΝΑΔ (2014) *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού*. ΕΠΑΝΑΔ.
- ΕΠ ΕΠΑΝΕΚ (2014) *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία*. ΕΠΑνΕΚ.
- ΕΠ ΥΜΕΠΕΡΑΑ (2014) *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Υποδομές Μεταφορών, Περιβάλλον και Αειφόρος Ανάπτυξη*.
- Ευρωπαϊκή Ένωση (2007) «Συνθήκη της Λισσαβόνας, για την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας». *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 17 Δεκεμβρίου, 2007/С 306/01.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010α) *Πέμπτη έκθεση για την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή: το μέλλον της πολιτικής συνοχής*. SEC (2010) 1348 τελικό.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2010b) *Ευρώπη 2020: Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη*. COM/2010/2020 τελικό.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2014) *Έκτη έκθεση για την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή: επενδύσεις για θέσεις εργασίας και ανάπτυξη*. COM (2014) 473 τελικό.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2017) *Η περιφέρειά μου, η Ευρώπη μου, το μέλλον μας: Έβδομη έκθεση για την οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2018) *Πρόταση: Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για τον καθορισμό κοινών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο+, το Ταμείο Συνοχής και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας, και δημοσιονομικών κανόνων για τα εν λόγω Ταμεία και για το Ταμείο Ασύλου και Μετανάστευσης, το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας και το Μέσο για τη Διαχείριση των Συνόρων και των Θεωρήσεων*. COM (2018), 375 final 2018/0196 (COD).

- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2013α) «Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1303/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Δεκεμβρίου 2013 περί καθορισμού κοινών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ταμείο Συνοχής, το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας και περί καθορισμού γενικών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ταμείο Συνοχής και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1083/2006». *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 20 Δεκεμβρίου, L 347-320.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2013β) «Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1301/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Δεκεμβρίου 2013 σχετικά με το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και για τη θέσπιση ειδικών διατάξεων σχετικά με τον στόχο «Επενδύσεις στην ανάπτυξη και την απασχόληση» και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1080/2006». *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 20 Δεκεμβρίου, L 247-289.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2013γ) «Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1299/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Δεκεμβρίου 2013 περί καθορισμού ειδικών διατάξεων για την υποστήριξη του στόχου της Ευρωπαϊκής εδαφικής συνεργασίας από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης». *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 20 Δεκεμβρίου, L 347-259.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο & Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2014) «Οδηγία 2014/89/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Ιουλίου 2014 περί θεσπίσεως πλαισίου για τον θαλάσσιο χωροταξικό σχεδιασμό». *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 28 Αυγούστου, L 257-135.
- Ζαχαρή, Β. & Ασπρογέρακας, Ε. (2012) «Χωρική διακυβέρνηση και διακρατική συνεργασία: η μακροπεριφερειακή στρατηγική στη Βαλτική Θάλασσα». Στο 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης: Πρακτικά συνεδρίου. Βόλος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, 27-30 Σεπτεμβρίου, σελ. 114-120.

- Ζαχαρή, & Β. Ασπρογέρακας, Ε. (2013) «Η πολιτική συνοχής ως πλαίσιο τοπικής ανάπτυξης». Στο *11ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο ERSA-GR: Αγροτική οικονομία, ύπαιθρος χώρος, περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη*. Πάτρα, Πανεπιστήμιο Πάτρας, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 14-15 Ιουνίου.
- Καμχής, Μ. (2008) «Ευρωπαϊκός χώρος και εδαφική συνοχή: Από την ενιαία πράξη στη μεταρρυθμιστική συνθήκη». *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, 10, 201-217.
- ΠΕΠ ΑΜΘ (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανατολικής Μακεδονίας–Θράκης) (2014) Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/Anat.Macedonia-Thrace_2014GR16M2OP014_1_4_el.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].
- ΠΕΠ Αττικής (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Αττικής) (2014) Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/Attiki_2014GR16M2OP012_1_4_el.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].
- ΠΕΠ Βορείου Αιγαίου (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Βορείου Αιγαίου) (2014) Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/Voreio_Aigaiio_2014GR16M2OP010_1_4_el.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].
- ΠΕΠ Δυτικής Ελλάδας (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δυτικής Ελλάδας) (2014) Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/Dyt.Ellada_2014GR16M2OP005_1_4_el.pdf πρόσβαση 15.11.2020].
- ΠΕΠ Δυτικής Μακεδονίας (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δυτικής Μακεδονίας) (2014) Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/Dyt.Macedonia_2014GR16M2OP006_1_4_el.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].
- ΠΕΠ Ηπείρου (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ηπείρου) (2014) Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/Hpeirus_2014GR16M2OP004_1_3_el.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].
- ΠΕΠ Θεσσαλίας (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Θεσσαλίας) (2014) Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/Thessalia_2014GR16M2OP003_1_4_el.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].
- ΠΕΠ Ιονίων Νήσων (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ιονίων Νήσων) (2014) Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/Ionia_2014GR16M2OP009_1_4_el.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].

- ΠΕΠ Κεντρικής Μακεδονίας (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κεντρικής Μακεδονίας) (2014) Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/Centr.Macedonia_2014GR16M2OP002_1_4_el.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].
- ΠΕΠ Κρήτης (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κρήτης) (2014) Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/Kriti_2014GR16M2OP011_1_4_el.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].
- ΠΕΠ Νοτίου Αιγαίου (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Νοτίου Αιγαίου) (2014) Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/Notio_Aigaio_2014GR16M2OP013_1_4_el.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].
- ΠΕΠ Πελοποννήσου (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Πελοποννήσου) (2014) Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/Peloponnisos_2014GR16M2OP008_1_5_el.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].
- ΠΕΠ Στερεάς Ελλάδας (Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Στερεάς Ελλάδας) (2014) Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/St.Ellada_2014GR16M2OP007_1_4_el.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].
- Πρέζα, Ε. & Οικονόμου, Δ. (2016) «Η χωρική ανάπτυξη στα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα της Ελλάδας στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2014-2020: Μια συγκριτική ανάλυση». Στο *14^ο Επιστημονικό Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρίας Περιφερειακής Επιστήμης (ERSA): Παραγωγική Ανασυγκρότηση και Περιφερειακή Ανάπτυξη*. Αθήνα, Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης & Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών, 24-25 Ιουνίου.
- Πρέζα, Ε. (2012) «Οικονομική κρίση και πολιτικές ανάπτυξης και συνοχής». *10^ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο Ελληνικής Εταιρίας Περιφερειακής Επιστήμης (ERSA)*. Θεσσαλονίκη, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης (ΑΠΘ), Τμήμα Οικονομικών Επιστημών (ΑΠΘ) & Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
- Τσιώλης, Γ. (2015) «Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: διλήμματα, δυνατότητες, διαδικασίες». Στο Γ. Πυργιωτάκης & Χ. Θεοφιλίδης (επιμ.) *Ερευνητική μεθοδολογία στις κοινωνικές επιστήμες και στην εκπαίδευση: Συμβολή στην επιστημολογική θεωρία και την ερευνητική πράξη*. Αθήνα: Πεδίο, 473-498.
- ΥΑΑΥΜΔ (Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας, Υποδομών Μεταφορών και Δικτύων) (2013) *2η εγκύκλιος σχεδιασμού και κατάρτισης αναπτυξιακού προγραμματισμού περιόδου 2014-2020*, Γενική Γραμματεία Δημοσίων Επενδύσεων ΕΣΠΑ.

- ΥΠΑΑΝ (Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας) (2012) *1η εγκύκλιος για την κατάρτιση των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων της προγραμματικής περιόδου 2014-2020*. Ειδική Γραμματεία ΕΣΠΑ.
- ΥΠΑΑΝ (Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας) (2014α) *3η εγκύκλιος για την κατάρτιση των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων της προγραμματικής περιόδου 2014-2020*. Εγκύκλιος 885/ΕΥΣΣΑΑΠ 74/10.1.2014, Αθήνα: Ειδική Υπηρεσία Στρατηγικής, Σχεδιασμού και Αξιολόγησης (ΕΥΣΣΑ).
- ΥΠΑΑΝ (Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας) (2014b) *Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης 2014- 2020*. Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/elibrary/PA_ESPA_2014_2020.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].
- ΥΠΟΥΝΤ (Υπουργείο Οικονομίας, Υποδομών, Ναυτιλίας και Τουρισμού) – Εθνική Αρχή Συντονισμού ΕΣΠΑ (ΕΑΣ) (2015) *Εγκύκλιος σχεδιασμού, υλοποίησης και παρακολούθησης των Ολοκληρωμένων Χωρικών Επενδύσεων ως εργαλείων Ολοκληρωμένης Χωρικής Ανάπτυξης των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων της προγραμματικής περιόδου 2014- 2020*. Διαθέσιμο στο: http://83.212.112.53:1080/eydvelop/wp-content/uploads/egkyklios_OXE-1.pdf [πρόσβαση 15.11.2020].
- Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων (2019) *2η έκθεση προόδου ΕΣΠΑ 2014-2020*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Δημοσίων Επενδύσεων και ΕΣΠΑ, Εθνική Αρχή Συντονισμού ΕΣΠΑ.

Ξενόγλωσση

- Ahner, D. (2010) “Regional policy, an integrated approach: A 360° view: editorial”. *Panorama Magazine*, 34, Summer, p. 3.
- Asprogerakas, E. (2020) “Strategies of integrated interventions in Greece: tools and governance schemes”. *Planning Practice & Research*, 35 (5), 575-588.
- Asprogerakas, E. & Zachari, V. (2019) “The EU territorial cohesion discourse and the spatial planning system in Greece”. *European Planning Studies*, 28 (3), 583-603.
- Barca, F. (2009) *An agenda for a reformed cohesion policy: a place-based approach to meeting European Union challenges and expectations*. Independent Report prepared at the request of Danuta Hübner, Commissioner for Regional Policy.
- Barca, F., McCann, P. & Rodriguez-Pose, A (2012) “The case for regional development intervention: place-based versus place-neutral approaches”. *Journal of Regional Science*, 52 (1), 134-152.

- Bachtler, J. (2010) "Place-based policy and regional development in Europe". *Horizons*, 10 (44), 54-58.
- Bachtler, J. & Yuill, D. (2001) "Policies and strategies for regional development: a shift in paradigm?" *Regional and Industrial Policy Research Paper*, 46.
- Bengtsson, M. (2016) "How to plan and perform a qualitative study using content analysis". *Nursing Plus Open*, 2, 8-14.
- Bradley, J. & Zaucha, J., ed (2017) *Territorial cohesion: a missing link between economic growth and welfare lessons from the Baltic Tiger*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański Katedra Makroekonomii Instytut Rozwoju.
- Bowen, G. (2009) "Document analysis as a qualitative research method". *Qualitative Research Journal*, 9 (2), 27-40.
- CAF (2010) *Desarrollo local: hacia un nuevo protagonismo de las ciudades y regiones*. Caracas: Corporacion Andina de Fomento.
- Camagni, R. (2011) *Local knowledge, national vision: challenges and prospect for the EU regional policy*. Post-Seminar Publication. Ostróda: Polish Ministry of Regional Development.
- Camagni, R. & Capello, R. (2013) "Regional competitiveness and territorial capital: a conceptual approach and empirical evidence from the European Union". *Regional Studies*, 47 (9), 1383-1402.
- Capello, R. & Nijkamp, P. (2009) "Introduction: regional growth and development theories in the twenty-first century: recent theoretical advances and future challenges". In R. Capello & Nijkamp, P. (eds.) *Handbook of regional growth and development theories*. Cheltenham: Edward Elgar, 1-16.
- Castleberry, A. & Nolen, A. (2018) "Thematic analysis of qualitative research data: is it as easy as it sounds?" *Currents in Pharmacy Teaching & Learning*, 10 (6), 807-815.
- CEC (1991) *Europe 2000: outlook for the development of the Community's territory*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- CEC (1999) *European spatial development perspective: towards balanced and sustainable development of the Territory of the EU*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

- Collinge, C. Gibney, J. & Mabey, C., eds. (2010) “Leadership and place”. *Policy Studies*, 31 (4, Special Issue).
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008) *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. 3rd ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Council of Europe (1983) “European Regional/Spatial Planning Charter”. In *Proceedings of the European Conference of Ministers responsible for Regional Planning (CEMAT)*. Torremolinos, Spain.
- Dao, H. Cantoreggi, P.P. & Rousseaux, V. (2017) “Operationalizing a contested concept: indicators of territorial cohesion”. *European Planning Studies*, 25 (4), 638-660.
- Doucet, P. Böhme, K. & Zaucha, J. (2014) “EU territory and policy-making: from words to deeds to promote policy integration”. *European Journal of Spatial Development*, 12 (4), 1-24.
- Duriau, J.V., Reger, K. R. Pfarrer, D.M. (2007) “A content analysis of the content analysis literature in organization studies: research themes, data sources, and methodological refinements”. *Organizational Research Methods*, 10, 1.
- Esser, F. & Vliegenthart, R. (2018) “Comparative research methods”. In J. Matthes (ed.) *International encyclopedia of communication research methods*. London: Wiley-Blackwell.
- Garcilazo, E. (2011) “The evolution of place-based policies and the resurgence of economic geography in the process of economic development”. *Local Economy*, 26 (6-7), 459-466.
- Gaur, A. & Kumar, M. (2018) “A systematic approach to conducting review studies: an assessment of content analysis in 25 years of IB research”. *Journal of World Business*, 53, 280-289.
- Hübner, D. (2011) “Origin of territorial cohesion”. In J. Zaucha (ed.), *Territorial cohesion: Baltic Sea Region examples. Baltic contribution to the Revised Territorial Agenda of EU*. Ecoregion Perspectives, Baltic 21 Series No. 2/2011 January, pp. 6-7.
- Hübner, D. (2007) *Territorial cohesion: towards a clear and common understanding of the concept*. Speech delivered at the informal ministerial meeting on territorial cohesion and regional policy, Ponta Delgada, Azores, Portugal, November 23. Available at: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/07/743&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> [accessed 15.11.2020].
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: an introduction to its methodology*. 4th edition. London: Sage.

- Luukkonen, J. & Moilanen, H. (2012) “Territoriality in the strategies and practices of the Territorial Cohesion Policy of the European Union: territorial challenges in implementing ‘Soft Planning’”. *European Planning Studies*, 20: (3), 481-500.
- McCann, P. and Ortega-Argiles, R. (2013) “Redesigning and reforming European regional policy: the reasons, the logic, and the outcomes”. *International Regional Science Review*, 36 (3), 424-445.
- Medeiros, E. (2016) “Is there a rise of the territorial dimension in EU Cohesion Policy?” *Finisterra*, 103, 89-113.
- Medeiros, E. (2017) *Uncovering the territorial dimension of European Union Cohesion Policy: cohesion, development, impact assessment and cooperation*. London and New York: Routledge.
- OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) (2009a) *Regions matter: economic recovery, innovation and sustainable growth*. Paris: OECD.
- OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) (2009b) *How regions grow: trend and analysis*. Paris: OECD.
- OECD (Organization for Economic Cooperation and Development) (2011) *OECD regional outlook: Building resilient regions for stronger economies*. Paris: OECD.
- Petrakos, G. (2012) “Integration, spatial dynamics and regional policy dilemmas in the European Union”. *Discussion Paper Series*, 18 (2), 27-40.
- Pike, A., Rodríguez-Pose, A. & Tomaney, J. (2007) “What kind of local and regional development and for whom?” *Regional Studies*, 41, (9), 1253-1269.
- Rodríguez-Pose, A. (2011) “Economists as geographers and geographers as something else: on the changing conception of distance in geography and economics”. *Journal of Economic Geography*, 11 (2), 347-356.
- Rodríguez-Pose, A. & Crescenzi, R. (2008) “Research and development, spillovers, innovation systems, and the genesis of regional growth in Europe”. *Regional Studies*, 42 (1), 51-67.
- Sarmiento-Mirwaldt, K. (2015) “Can multiple streams predict the territorial cohesion debate in the EU?” *European Urban and Regional Studies*, 22 (4), 431-445.

- Schreier, M., Stamann, C., Janssen, M., Thomas Dahl, T. & Whittal, A. (2019) “Qualitative content analysis: conceptualizations and challenges in research practice: introduction to the FQS”. *Forum: Qualitative Social Research* 20 (3), 38.
- TA2020 (2011) *Territorial agenda of the European Union 2020: towards an inclusive, smart and sustainable Europe of diverse regions*. Agreed at the Informal Ministerial Meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development on 19th May 2011, Gödöllő, Hungary.
- Vikal, J.K. (2017) “A comparative account of qualitative and quantitative research”. *Learning Community: An International Journal of Educational and Social Development*, 8 (3), 113-118.
- Walsh, C. (2012) “Territorial agenda of the European Union 2020: towards an inclusive, smart and sustainable Europe of diverse regions”. *Planning Theory & Practice*, 13 (3), 493-496.
- Wolfe, D.A. (2011) *Place-based development policy: implication for North America*. 6th *International Seminar on Regional Innovation Policies, CIRCLE*. Lund University, Sweden.
- World Bank (2009) *World development report 2009: reshaping economic geography*. Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank.
- Zaucha, J., Komornicki, T., Böhme, K., Świątek, D. & Żuber, P. (2014) “Territorial keys for bringing closer the territorial agenda of the EU and Europe 2020”. *European Planning Studies*, 22 (2), 246-267.

Πρέζα Ελισάβετ
Διδάκτορας ΤΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
email: preza@uth.gr

Ασπρογέρακας Ευάγγελος
Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
email: asprogerakas@uth.gr

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Δημήτρης Καλλιώρας
Ευάγγελος Ασπρογέρακας
Νικόλαος Γαβανάς
Ανέστης Γουργιώτης
Νικόλαος Τριανταφυλλόπουλος

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Ελένη Ανδρικοπούλου - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Πασχάλης Αρβανιτίδης - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Παναγιώτης Αρτελάρης - Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Σοφία Αυγερινού-Κολώνια - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Αθηνά Βιτοπούλου - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Γιώργος Βλόντζος - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Νικολός Βογιαζίδης - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Γεωργία Γεμενετζή - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Ηλίας Γεωργαντάς - Πανεπιστήμιο Κρήτης
Αθηνά Γιαννακού - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Σπύρος Γκολφινόπουλος - Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Άσπα Γοσποδίνη - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δημήτρης Γούσιος - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Παύλος-Μαρίνος Δελλαδέτσιμας - Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Αλέξης Δέφνερ - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δέσποινα Διμέλλη - Πολυτεχνείο Κρήτης
Ασπασία Ευθυμιάδου - Ελληνικός Γεωργικός Οργανισμός «Δήμητρα»
Μιχάλης Ζουμπουλάκης - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Ελισάβετ Θωίδου - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Γιώργος Κανδύλης - Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Νικόλαος-Γεώργιος Καραχάλης - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Κώστας Καρτάλης - Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Γρηγόρης Καυκαλάς - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Ειρήνη Κλαμπατσέα - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Χάρης Κοκκώσης - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Παναγιώτης Κοσμόπουλος - Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Βύρων Κοτζαμάνης - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Χρήστος Κουσιδώνης - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Αλέξανδρος-Φαίδων Λαγόπουλος - Ακαδημία Αθηνών & Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Κώστας Λαλένης - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Λόης Λαμπριανίδης - Πανεπιστήμιο Μακεδονίας
Λίλα Λεοντίδου - Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Παύλος Λουκάκης - Πάντειο Πανεπιστήμιο
Θωμάς Μαλούτας - Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Δημήτρης Μέλισσας - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Αγγελική Μενεγάκη - Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Θεόδωρος Μεταξάς - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Κώστας Μπαγινέτας - Αποκεντρωμένη Διοίκηση Θεσσαλίας - Στερεάς Ελλάδος
Νίκος Μπάτης - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Ηλίας Μπεριάτος - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Κώστας Μωραΐτης - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Σπύρος Νιαβής - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Μαρί-Νοέλ Ντυκέν - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Δημήτρης Οικονόμου - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Απόστολος Παπαγιαννάκης - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Κωνσταντίνος Περάκης - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Γιώργος Πετράκος - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Μάγδα Πιτσιάβα-Λατινοπούλου - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Σεραφείμ Πολύζος - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Αντώνης Ροβολής - Πάντειο Πανεπιστήμιο
Νίκος Σαμαράς - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Άρης Σαπουνάκης - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Κώστας Σερράος - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Παντολέων (Παντελής) Σκάγιαννης - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Σοφία Σκορδίλη - Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Νίκος Σουλιώτης - Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών
Δημήτρης Σταθάκης - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Αναστασία Τασοπούλου - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Πάρις Τσάρτας - Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο
Γιώργος Τσιλιμιγκας - Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Δημήτρης Τσιώτας - Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Δημήτρης Φουτάκης - Διεθνές Πανεπιστήμιο
Γιώργος Φωτόπουλος - Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Μάριος Χαϊνταρλής - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Όλγα Χριστοπούλου - Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
Μανώλης Χριστοφάκης - Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Γιάννης Ψυχάρης - Πάντειο Πανεπιστήμιο

Περιεχόμενα

ΤΕΥΧΟΣ
ISSUE

35

ΕΤΟΣ
YEAR

2022

- Πρέζα Ελισάβετ, Ασπρογέρακας Ενάγγελος** 5
Η ολοκληρωμένη χωρική ανάπτυξη στο πλαίσιο της πολιτικής συνοχής 2014-2020: η περίπτωση της Ελλάδας
- Γουργιώτης Ανέστης, Σαραντάκου Ευθυμία, Στεφανή Φωτεινή, Χαϊνταρλής Μάριος** 42
Χωρικός σχεδιασμός και τουριστική επιχειρηματικότητα: η περίπτωση των Περιφερειακών Χωροταξικών Πλαισίων
- Ασπρογέρακας Ενάγγελος** 73
Ιεραρχία και αρχή της δεσμευτικότητας στο ελληνικό σύστημα χωρικού σχεδιασμού
- Ντάφλου Αικατερίνη** 95
Κοινωνική πολιτική και κοινωνική καινοτομία: ο χώρος ως βάση για την κοινωνική καινοτομία
- Λινάκη Ελένη, Σερράος Κωνσταντίνος** 122
Πρόταση δημιουργίας ενός πολυκριτηριακού συστήματος καταγραφής και αξιολόγησης των υλικών και άυλων πολιτιστικών πόρων ενός τόπου: η περίπτωση της Άνω Σύρου

ISSN: 1109-5008
e-ISSN: 2944-9847
www.aeihoros.gr